

## **RASYONEL TERCİH SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA JAMES S. COLEMAN'IN SOSYAL SERMAYE KAVRAMI: EĞİTİME KATILMA YÖNÜNDEN TARTIŞMALAR**

**Şenol Baştürk\***

### **Özet**

Rasyonel tercih kavramı son 20 yıldır, sosyologlar arasında ilgi gören bir eğilimdir. Geleneksel olarak rasyonel tercih kavramı, iktisat ve sosyoloji arasındaki disiplinler ayrımının bir parçası görülür. Buna göre iktisat rasyonel eylemi konu edinirken, sosyolojinin bu biçimin dışındaki eylem türlerini ve sonuçlarını dikkate aldığı düşünülebilir. Ancak bu geleneksel ayrım 1970'lerden itibaren sosyolojideki büyük teorilerin zaafa uğraması ve eylem teorisinin daha önemli görülmesi sonucu zedelenmiştir. Bu yeni eğilimlerin bir göstergesi olarak rasyonel tercih teorisi, klasik yaklaşımın eksiklerinin tamamlanması konusunda özellikle Anglo – Sakson dünyasında destekçi bulabilmektedir. Rasyonel tercih teorisi içerisinde James S. Coleman çok atıf alan çalışmalarıyla önemli bir isim olarak değerlendirilmektedir. Özellikle eğitime katılma konusunda kullandığı sosyal sermaye modeli, itibar gören bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, rasyonel tercih teorisinin varsayımlarına dayanarak çocuk – ebeveyn arasındaki ilişkiler ve eğitime katılma yönündeki sonuçların rasyonel niyetler ile yürütüldüğüne inanmaktadır. Ancak bu yaklaşım çok sayıda eleştirinin konusu olmuştur ve Coleman'ın sosyal sermaye kavramının eğitime katılma sürecini fazla basitleştirdiği ileri sürülmektedir. Bu çalışma söz konusu eleştirilerden hareketle, sosyal sermaye kavramının eğitime katılmayı açıklama konusundaki potansiyel zayıflıklarına odaklanmayı hedeflemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** *Rasyonel tercih sosyolojisi, eğitime katılma, sosyal sermaye, James S. Coleman*

---

\* Arş. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.  
E-mail: sbasturk@uludag.edu.tr

## JAMES S. COLEMAN'S SOCIAL CAPITAL CONCEPT IN THE CONTEXT OF RATIONAL CHOICE SOCIOLOGY: DEBATES ON EDUCATIONAL ATTAINMENT

### Abstract

Over the past two decades sociologists have shown more interest in the concept of rational choice. Traditionally the concept of rational choice has assumed that one of the main elements is the fractionation between sociology and a neo-classical economic approach, whereas disciplinary bounds have related non-economic action as one. However, contemporary sociological tendencies have required more specific action theories since the collapse of the grand explanations at the end of the 1970s. Rational choice theory has been evaluated as repairing this kind of weakness in sociology by some approaches, especially in American and Anglo-Saxon sociology traditions. James S. Coleman, who was a prominent figure in post-war American sociology, defended rational-based action theory in sociology passionately and contemporary action theory approaches have largely cited his opinions on the general principles of human behavior. The effects of social capital in the educational attainment process have been treated as substantial proof of rational action principles by Coleman and this approach has had repercussions in the sociology of education research. Generally, rational action based social capital has appraised family-child contact in educational attainment and has claimed that rational intentions have led to this kind of relationship. Some scholars have also criticized the conformable assessment of a smooth relationship between choice and rational principles. This study focused on evaluations of Coleman's rational based social capital concept and maintained that the educational attainment process is more complex than rational action assumptions. These kinds of approaches also elaborated on the critical focus on rational choice sociology's inquiries and tried to show the potential incommensurable of this theory via the social capital effect of education.

**Keywords:** *Rational choice sociology, educational attainment, social capital, James S. Coleman*

### Giriş

Sosyal bilimlerin çağdaş eğilimlerinde, “rasyonel tercih” kavramı giderek daha fazla kendine yer bulmaktadır. Bu eğilimin genellikle iktisat üzerinden devşirildiği ve siyaset biliminde, özel olarak siyasi tercihlerin şekillenmesinde etkili olduğu, düşünülmektedir. Ancak rasyonel tercih teorisi, farklı sosyolojik ilgiler için de takip edilebilir bir gündem oluşturabilmektedir

(Hechter & Kanazawa, 1997). Rasyonel tercih teorisi, genelde tartışmalı makro – mikro toplumsal düzey arasında işlevsel bir aracılık sağlayacak; bunun yanında fonksiyonalizm sonrası krizden, sosyolojiyi çıkarabilecek potansiyel bir “Grand – theory” olarak değerlendirilir (Archer & Tritter, 2000). Bu kapsamlı eğilimin çoğunlukla iktisat ve sosyolojinin yakınlaşması bağlamında ele alınan bir niteliği mevcuttur (Fine, 2000) ve özellikle Anglo – Sakson akademik ortamı dışında kolay itibar edilmeyen tartışmayı içinde barındırır (Hauptmann, 1996).

Ancak kısıtlı görülen bu tür bir tartışma alanı, teori içerisinden türetilen yeni kavramsal araçların etkin olmadığına yönelik bir çıkarımı yanlışlar. Örneğin Archer & Tritter (2000), 1990’ların başından itibaren OECD, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası örgütlerin destekleri yoluyla, bu teorinin varsayımlarının gündelik politikaların şekillenmesinde belirleyici olduğu kanısındadır. Ayrıca bu “kökensel” belirleyicilik iddialarının dışındaki rasyonel tercih yaklaşımından türetilen bazı kavramların, bu yöndeki teorik tartışmalar bağlamının farkında olmayarak çok sık kullanıldığı da belirtilmelidir. Söz konusu kavramların popüler olanları genellikle sermaye teorisine ait değerlendirmelerden türetilmiştir (Lin, 2000). Bunlar arasında akla gelenlerden ilki “sosyal sermaye”dir. Sosyal sermaye her ne kadar çok boyutlu bir kavram olarak değerlendirilse de, sivil katılımın gündelik etkileri dışındaki teorik ilgilerde öncülük Coleman’ın yaklaşımına verilmektedir (Portes, 1998; Field, 2006). Dahası Coleman, sosyal sermaye kavramına daha kısıtlı sivil katılım boyutuyla popülerlik kazandıran Putnam (2000) tarafından dahi öncü olarak tanımlanmaktadır.

Geniş sosyal sermaye literatüründe, Coleman’ın çalışmalarında güçlü bir biçimde savunduğu “*rasyonel tercih teorisi*”ne ve bu teorinin sosyal sermaye bakımından ne gibi bir anlama gelebileceğine nadiren dikkat edilmektedir<sup>1</sup>. Bu çalışma Coleman’ın sosyal sermaye kavramını kullanma biçiminin rasyonel tercih içerisinde ne tür bir rol oynadığına değinmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yine Coleman tarafından oldukça önemsenen “eğitim” üzerindeki tartışmalar yoluyla ulaşılmaya çalışılacaktır. Eğitim ve eğitimin toplumsal yapı içerisindeki konumu, Coleman için çoğunlukla rasyonel tercih teorisinin önermelerinin ispatlarından birisi olarak değerlendirilir. İktisatta Becker’ın yolundan giderek eğitim tercihlerinin şekillenmesinde ve eğitim başarısında ebeveynler ile çocuklar arasındaki kuşaklar arası ilişkinin ve bunu yönlendiren rasyonel ilkelerin tespit edilmesi Coleman için oldukça

<sup>1</sup> İstisnalar için bkz. Fine (2000); Pescosolido (1992) ve Taylor (2006)

önemli bir konudur (Coleman, 1993b). Bu ilişkinin gücü sadece eğitim alanı ile sınırlı kalmayarak, çoğunlukla sosyal sermaye kavramının toplumsal ilişkilerde ne düzeyde güçlü bir faktör olduğunun tespit edilmesi için de kullanılır (Dasgupta, 2000; Kwon & Adler, 2002).

Yine eğitim başarısında Coleman'ın analizinin geçerliliği üzerinde geniş bir literatürden bahsedilmelidir. Buna karşın Coleman'ın sunduğu malzemenin teorik dayanaklarına kısıtlı bir biçimde bağlılık gösteren bu çalışmaların yaygınlaştırdığı sonuçlar, eleştiri konusu da olmuştur. Geniş ampirik gözlemlere karşın, Coleman'ın varsayımlarının kolay kabul edilemeyeceğine ilişkin bu vurgular, aynı zamanda rasyonel tercih sosyolojisinin sınırları hakkında fikir verici olabilmektedir. Coleman'ın sosyal sermaye ve eğitime katılma arasında kurduğu ilişkiye yönelik tepkiler, bu çalışmada üç boyutuyla değerlendirilecektir. İlk olarak, daha çok ampirik sonuçların tutarsızlığı üzerine odaklanılacaktır. Özeldir rasyonel tercih sosyolojisi, ampirik gözlem ve matematiksel sonuçlar türetme konusunda kendisine açık bir üstünlük tanımlamaktadır. Özellikle ölçme konusunda incelikli olduğu kadar tutarlı modeller ortaya koyabileceğine duyulan inanç ve buna tanımlı avantajlar, çoğunlukla diğer eğilimlerin eleştirildiği bir dayanak noktası olarak görülmektedir. Ancak “ölçme”ye verilen bu önemin herhangi bir sosyal fenomenin değerlendirilmesine yapacağı katkılar tartışma konusudur. Bu nedenle Coleman'ın modelinin ampirik sonuçlarına yöneltilecek itirazlar, bu tür bir tartışmanın uzantısı olarak görülebilecektir.

İkinci tür tepkiler, daha çok Coleman'ın modelinde toplumsal bağlam ve iktidar ilişkilerine önem verilmemesini içerir. Böyle yaparak modelin işleyişinin soyut kaldığı ve asıl belirleyici faktörlerin hemen hiçbirini dikkate almadığı sonucuna ulaşılır. Bu tür eleştiriler büyük oranda rasyonel tercih sosyolojisinin temelden savunduğu “bireyci metodolojiye” dönük itirazlardan kaynaklanmaktadır. Özellikle toplumsalın nasıl tanımlanacağı ve sosyal ilişkilerde hangi etkileşimlerin belirleyici olacağı genellikle “çıkar nosyonu” ve “self – interest” kavramı etrafından değerlendirilmektedir. Doğal olarak bu düzeydeki yorumlarda güç ve hiyerarşi gibi unsurlar, genellikle “kısıtlar” tanımlamasına dahil edilmektedir. Bu kısıtlar, eylemin sonucunu etkileme potansiyeli taşımakla birlikte, eyleme neden olan motivasyonun yanında ikincil bir faktör olarak düşünülmektedir. Toplumsal bağlamın toplumsal güç ilişkilerini öne çıkaran yorumları, bu tartışma içerisinde değerlendirilecektir.

Son boyuttaki itirazlar, “kültüralist” olarak yorumlanabilecek bir içeriğe sahiptir. Yukarıdaki bağlam vurgulu tepkilerin bir uzantısı olarak,

kültürel farklılıklar ve cinsiyet gibi evrenselleştirici olmayan faktörlerin etkisinden kaynaklanır. Buna göre Coleman'ın sosyal sermaye kavramına dayanan modeli, Amerikan toplumuna fazlaca odaklanmıştır ve modelin farklı kültürlerdeki karşılıkları genellikle anlamsızdır. Benzer bir biçimde özellikle Batı dünyası dışında cinsiyetler arası farklılıklar, eğitime katılma ve buna yönelik aile tercihlerini büyük oranda belirlemektedir. Bu büyük fark, Coleman tarafında neredeyse hiç dikkate alınmamıştır ve cinsiyetler arasındaki farklılıklar, genellikle sosyal sermaye eksikliğine bağlanmıştır. Dolaylı olarak, itirazi bu yorumlar rasyonel tercih sosyolojisinin temel varsayımlarına dönük tartışmaların içerisinde değerlendirilebilmektedir. Coleman'a yönelik eleştirel tutumlar da doğal olarak bu teorik bağlamdan yola çıkılarak izlenecektir. Bu amaçla ilk bölümde rasyonel tercih sosyolojisi ve Coleman'ın bu teori içerisindeki konumu ele alınacaktır. Daha sonra Coleman sosyal sermaye tabanlı eğitime katılma modeline ve bunun rasyonel tercih sosyolojisinin önermelerine olan bağlılığına değinilmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise eleştirilerin, yukarıda sıralanan üç boyut üzerinden değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

### **Rasyonel Tercih Sosyolojisinin Temel Karakteristikleri**

Giddens (1999a) 1970'lerin başından itibaren sosyolojide, İşlevselciliğin açık bir biçimde çözüldüğünü ve bununla birlikte aktör sorunuyla ilgilenen büyük teorilerin sosyolojiyi sorunlu bir disiplin haline getirdiğini ileri sürmüştür. Sosyolojinin bu gelişmelere yönelik disiplinler tepkisi, “analiz düzeyi”nde Smelser (2003)'ün tabiriyle “küçülme (downgrade)” anlamına gelecek yeni araştırma alanlarının keşfedilmesi şeklinde olmuştur. Bu dönemde “epistemoloji” karşıtı kritiklerin etkisi de özellikle sosyolojide yapısal olarak tanımlanan faktörlerin gündemden düşmesini sağlamıştır. Bu eğilimlerin güçlenmesi bir yandan “özne karşıtı” yapıbozumculuğu teşvik ederken; diğer yandan aktör yapı ilişkisine yeni yorumlar getirilmesi sonucunu yaratmıştır (Giddens, 1999b; Giddens, 2003; Bourdieu & Wacquant, 2003). Tüm bu gelişmeler, aktör sorunun daha fazla önem kazanmasını önemseyen eğilimlerin güçlenmesi anlamına gelmektedir. Bu çağdaş eğilimler, yeni ilgi alanları edindikçe, bir kez daha İşlevselciliğin “mikro – makro bağlantılar” konusundaki önceliklerine de yeni yorumlar getirilmiştir (Cook & Whitmeyer, 1992; Hilbert, 1990).

Bu yeni tür ilgi kayması, sosyolojide etkileşim, kurallar ve sınıflandırma (rates) gibi kavramların daha yoğun olarak kullanılması ile eylemden türeyen

sosyal olgu kavrayışlarının önemini arttırmıştır. Yeni yönelimler, “eylem teorisi”nin evrensel yorumu konusunda daha donanımlı olan ve köklü tartışmalara dayanan neo – klasik iktisadın çıkarımlarını sosyologlar için kullanılabilir kılmıştır. Özellikle Downs’un “politik partiler”, Olson’nun “kolektif eylem”, Buchanan ve Tullock’un “kurumsal ilişkiler” ve Becker’in “aile” gibi daha “sosyolojik” olduğu düşünülen olguları iktisadın bakış açısıyla içsel tutarlılığa sahip bir biçimde ele aldıkları iddiası, sosyoloji içerisinde yeni türden eğilimler için başlangıçta tuhaf karşılanan, ancak kullanılabilir örnekler yaratmıştır (Lindenberg & Frey, 1993).

İktisat ile kurulan bu bağ, sadece mikro ilişkilerdeki etkileşim düzeyini ifade eden kavramların değerlendirilmesine yol açmamıştır. Ayrıca “rasyonalite” gibi sosyolojinin farklı biçimlerde önem verdiği olguların, yeniden ve dönüşerek değerlendirilmesine yol açmıştır. Rasyonalite üzerine yapılan bu tartışmalar, aynı zamanda yapı-bozumcu eğilimlerin de ilgi gösterdiği bir konu olması bakımından önemlidir. Weber için daha çok toplumsal değer dönüşümü anlamında önemli olan rasyonalite, asketizmi ve dünyeviliği (inner-worldly) ifade eden bir niteliğe sahiptir. Ancak Weber, bu tarihsel analizini aynı zamanda dinamik olarak da kavramsallaştırmış ve rasyonalizmin “tözel (substantive)” bir içeriğe kavuşmasının tehlikelerine açık bir biçimde değinmiştir. Çağdaş sosyoloji eğilimlerinin önemli bir kısmı için rasyonalite, Foucault (2011) ve Elias (2007) üzerinden daha spesifik içeriğe kavuşan Weberyen bir “demir kafes” anlamına gelir (Sayer, 1991). Ancak bu ikinci tür eğilimlerin “teorik kurgulara” katkısı görüldüğünden daha sınırlı olmuştur. Öncelikle de daha mikro ilgilerde, daha açık bir şekilde “eylem teorisi”ndeki derin yönetsel boşluğun doldurulmasına sınırlı bir biçimde destek olmuşlardır. Ancak “büyük anlatılar”dan kopan sosyolojinin disiplinler ihtiyaçları daha çok “eylem teorisi”ne dönük, daha dikkatli tahlilleri önemli hale getirmiştir.

Bu bakımdan iktisadın yönetsel öncüllerini önemseyen eğilimler değer kazanmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı, hatta Somers (1998) tarafından zamanımızın en etkin teorik gelişmesi olarak tanımlanan “rasyonel tercih sosyolojisi”dir. Büyük oranda Becker’in öncüllerini işaret ettiği yöntemlerin benimsenmesiyle şekillenen bu eğilim, bireyci metodolojiye ek olarak piyasa kurgusuna bağlılık, karmaşık bağımlılıklardan ayrışıklık, bireysel çıkar hesabı, genel denge, fayda ve tam enformasyon gibi kavramlara sosyolojide yer açılmasıyla ifade edilir (Zafirovski, 2000). Rasyonel tercih ve buna ilişkin metodolojik eğilimler, iktisat üzerinden temellenen

bir niteliğe sahiptir. Ancak bu eğilimlerin diğer disiplinleri etkilemesini yeni bir gelişme olarak tanımlamak zordur. Aslında iktisadın temel varsayımlarının genel bir davranış tanımlaması ve sosyalin bu davranışsal kaidelerle açıklanması öteden beri diğer disiplinlerden gelen ilgileri canlı tutmuştur. Daha çok bilişsel öğelere atıf yapan, örneğin “Mübadele Kuramı (Exchange Theory)” veya “Davranışsalcılık (Behaviorism)” ın metodolojik varsayımlarının şekillenmesinde iktisadın ve özellikle de rasyonel tercih ilkesinin etkisi belirleyici olmuştur (Hardin, 2000). Ancak daha çok Anglo – Sakson geleneğindeki bu etkileşimin [bunun tek taraflı olduğu neredeyse kesindir (Lipset, 1994)] ivme kazanması ve başlıca akım olması yukarıda bahsedilen bağlam içerisinde mümkün olmuştur (Yılmaz, 2003). Turner (2006), bu ilişkinin temelde klasik iktisadın kökenlerinden özellikle de “İskoç Ahlakçıları”ndan doğduğunu, ancak çağdaş eğilimlerin bu temelden çok piyasa fikrinin radikalleşmiş yorumlarına özellikle de “oyun teorisi”nin matematiksel modellerine bağlılık gösterdiğini iddia etmiştir.

Rasyonel tercih yaklaşımının sosyolojinin geleneksel eğilimleri açısından yabancı olduğu ve bireyci metodolojiye bu derece bağımlı ve eylem merkezli yaklaşımın bir disiplinler tabu olarak görüldüğü açıktır (Hedström & Swedberg, 1996). Buna karşın geleneksel yaklaşımla bir takım devamlılıkları olduğu da bilinmektedir. Rasyonel tercih yaklaşımı, toplumsalın oluşması konusunda Durkheim geleneğine dayanan işlevselci açıklamayı büyük ölçüde tasdiklemektedir<sup>2</sup>. Ancak bu gelenekten temel farkı, eylem teorisi bakımındandır ve eylemin niteliğini belirleyen tarihsel koşulların yerine, evrensel hükümlere meyleder. Bu bakımdan toplumsal eylemin kendisi diğer sosyoloji teorilerinde olduğu gibi belirleyici toplumsal faktörler ve aktörün tarhiselliğinin koşulları ile değil, Newtoncu bir “mutlak zaman” bağlamında tanımlanır<sup>3 4</sup>.

Lindenberg (1985) ise “rasyonel tercih” kavramının sosyolojide değer kazanmasının temel gerekçelerini yine iktisat ve sosyoloji arasındaki özel ilişki biçimiyle ilgili olduğu kanısındadır. Buna göre, özellikle 1960’ların

2 Özellikle bireyci metodolojinin Boudon tarafından benimsenmesinde Durkheim’in etkisi için bkz. Lemert (2011).

3 Newtoncu zaman ilişkisi için bkz. Giocoli (2003).

4 Aslında bu tür düşünsel - tarihsel gelişimle ilgili değerlendirmeler daha çok “meşrulaştırma” ile ilgilidir ve genel modeller bu tür düşünsel kökenlerin muhtemel etkilerine çok az ilgi gösterir. Çoğu bu ön kabullerin yönelimleri konusunda fikir sahibi dahi olmayabilir. Bu nedenle Yılmaz (2009) bu tür eğilimleri, “felsefi köken bulma çabası” olarak değerlendirir.



sonlarına değin, sosyal bilimler içerisinde iktisat ve sosyoloji arasında geleneksel bir işbölümü mevcuttur. İktisat genellikle rasyonel eylemi konu edinir ve buna yönelik modellemelere dayanırken; sosyolojinin rasyonel olmayan unsurlara dayanan dağınık bir “sosyal gerçeklik”i konu edinmektedir. Bu geleneksel işbölümünde iktisatçılar kendi modellerinde rasyonel olmayan ve iktisadi olarak sonuç vermeyeceği düşünülen alanları doğrudan sosyolojiye devretmeyi içeren genellikle ilgisiz bir tavra sahip olmuşlardır. Buna karşılık sosyoloji yine Lindenberg (1985) deyimiyle yanlışlayıcı (debunking) bir bilim olarak toplumsal belirleyiciliğin önemini gösterme eğilimiyle naif bir toplumsallık vurgusunun peşinde olmuşlardır.

Bu geleneksel işbölümünün özellikle sosyoloji açısından sorunlu hale gelmesinin temelinde genellikle toplumsallık üzerinden oluşturulan deterministik bakış açısının tıkanmasıyla ilgili olduğu düşünülmüştür (Bourdieu & Wacquant, 2003; Okasha, 2000; Turner, B.S, 2006). Lindenberg (1985) bu tıkanmanın “yanlışlayıcı” niteliğiyle sosyolojinin savunabilir bir politik gündem yaratma konusundaki başarısına ters orandaki eylem modelleri ile ilgili olduğunu görüşündedir. Bu nedenle tıkanmanın yeni tür aktör modelleri ve eylem teorisi ile aşılmasını beklemek şaşırtıcı olmayacaktır. Hedström & Stern (2008) bu tür eğilimlerin rasyonel tercih yaklaşımı ile örtüşmesinin, bu eğilimlerin basit bir şekilde iktisadın teorik etkisi ile açıklanamayacağını bir kanıtı olarak görmektedir. Ayrıca Homans ile başlayarak davranışsalılıktan sosyal hareketlerin sosyolojisine kadar uzanan geniş bir ilgi alanındaki girişimlerin ortak bir ürünüdür.

Rasyonel tercih yaklaşımının basit bir biçimde iktisat ve sosyoloji arasında bir etkileşim düzeyi veya iktisadın metodolojik emperyalizminin bir yansıması olarak algılanmayacağını öne süren görüşler, genellikle sosyolojideki çağdaş eğilimlerin teorinin dayandığı temelleri uzun bir süre görmezden gelemeyeceğine inanmaktadırlar (Hedström & Swedberg, 1996; Goldthorpe, 1998; Edling & Stern, 2003). Bu tür bir önemsemenin temelinde, iktisadın yönetsel kullanışlılığından çok “eylem teorisine” dayanan avantajlar ve yönetsel karakterine duyulan inanç yatmaktadır. Hedström & Swedberg (1996)’e göre rasyonel tercih yaklaşımının metodolojik bireyciliğe dayanması, teorik eğilimlerdeki analitik yatkınlık ve eylemin niyetini açıklamaya odaklanması gibi üç önemli özelliğe dayanmaktadır ve bu özellikler, standart bir eylem teorisinin ötesinde başat bir eğilim olarak görülmesine neden olmaktadır. Goldthorpe (1998) ise bireyciliğe verilen önemin teorinin ana karakteri olduğu konusunda hemfikirdir. Ayrıca “eylemi” sosyolojik



düşüncenin merkezine yerleştirmesi ve makro – mikro ilişkilerin reformist bir tarzda yeniden kurulmasıyla rasyonel tercih teorisinin ilkelerinin belirginleştirdiği kanısındadır.

Bu açıdan teorinin en önemli özelliği, daha holistik ve determinist açılımları önemseme geleneğine karşı bireyci bir metodolojiyi, sosyoloji içinde savunmanın çağdaş bir biçimi olmasıdır. Gerçekten de günümüzde bireycilik temelli sosyolojik eğilimlerin hemen tümü bir şekilde rasyonel tercih teorisine dayanma gereğini hissetmektedirler (Udehn, 2001). Ancak bireyciliğin nasıl bir açıklama çerçevesi meydana getirdiği konusunda farklı yorumlar mevcuttur. Bu bakımdan rasyonel tercih teorisinin bireyciliği ve rasyonel eylemi anlamlandırma konusunda homojen bir karakteri yoktur.

Dolayısıyla eğilimleri net olarak tanımlanabilecek bütüncül bir teori yerine benzer karakteristikleri paylaşan bir eğilimler bütününden bahsetmek daha yerinde olabilir (Hechter & Kanazawa, 1997). Malesevic (2002) rasyonel tercih sosyolojisindeki eğilimlerin, klasikler ile kurulan bağlara göre üç eğilimde izleneceğini düşünmektedir. Buna göre Elster’in Marx üzerinden bireyciliği okuması; Boudon’un Weberyen “verstehen”e uygun bir teorik açılımı benimsemesi ve Coleman’ın makro sosyolojideki mikro temelleri keşfetme konusunda işlevselciliğin gündemini takip etmesine bağlı olarak, aynı temeller ile farklı amaçlara odaklanan eğilimleri tanımlar. Ancak daha çok kabul gören ayırım, eylemdeki rasyonel öğelerin açıklanması ve bireysel eylemin yönlendirici rollerini dikkate alan “güçlü gelenek (strong tradition)” ile “zayıf gelenek (weak tradition)” arasındadır (Goldthorpe, 1998; Hedström & Swedberg, 1996)<sup>5</sup>.

Bu temel ayırmda güçlü gelenek, eylemin tanımlanması konusunda davranışsalcılığa yakın bir konum benimsemektedir ve bireyci metodolojinin radikal bir biçimde savunulmasını içermektedir. Güçlü gelenek içerisinde bireysel eylem, toplumsallığın temelidir ve eylemi yönlendiren faktörler doğrudan rasyonel öğeler ile bağlantılıdır. İktisadın eylem anlayışıyla aşağı yukarı benzer olan bu yaklaşım, aktörün amaçsallığına; aktörün eylemi tamamen tahmin edebilir ve hesaplayabilir koşullarda değerlendirdiğine olan inanç ve eylemin fayda maksimizasyonuna yöneldiği konusundaki varsayımları barındırır (Marshall,2003).

<sup>5</sup> Edling & Stern (2003) bu ayırımı yumuşak dilli (soft spoken) ve çekirdek (hard-core) olarak tanımlarken; Hechter & Kanazawa (1997) ise ağır (thick) model ve zayıf (thin) model ayırımı yapmaktadır.

Güçlü gelenekte bireycilik, sosyal fenomenin tanımlanmasında toplumsal unsurların tamamıyla göz ardı edilmesini içerir (Hedström & Swedberg, 1996). Buna göre toplumsal eylem aktörlerin muhtelif kararlarının anlamlı biçimde bir araya gelmesinin bir ürünüdür. Bireysel eylem “toplumsal” olarak tanımlanan şeylerin temeli olduğu gibi, toplumsallığın bireysel eylemi yönlendirmesi bu bakımdan mümkün değildir. Daha çok iktisadın açıklama çerçevesine yaklaşan bu yorum, Lindenberg (1985)’in bahsettiği disiplinler arası geleneksel işbölümünün yadsınması anlamına gelir ve ayrıca piyasa metaforunun uygun bir toplumsal eylem modeli yaratabileceğine duyulan inancı içeren bir yoruma da evrilebilir (Zafirovski, 2000).

Güçlü versiyonu iktisadın eylem modellerine yaklaştıran asıl unsur, toplumsal eylemi bir dizi niyet (intentionally) çerçevesinde ele almasıdır (Christiano, 2004). Dolayısıyla eylem bireyselci metodoloji ile uygun bir biçimde “davranışsal” olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan eylemin tanımlanma düzeyi kadar, eylemi belirleyen genel ilkeler de değer kazanmaktadır. Rasyonel tercih teorisinde bu yönlendirici ilke doğal olarak rasyonel saiklerdir. Bireylerin eylemleri aslında bir motivasyon unsuru dolayısıyla harekete geçmeyi içerir. Farklı motivasyon kaynakları mümkün olabilmekle birlikte, asli unsur sürekli olarak fayda gözetmek ve beklentilerin karşılanması olmaktadır. Aktörler faydanın gözetilmesi sırasında faydanın sonuçlarına ve izlenebilecek yollara ilişkin belli kısıtları dikkate almak durumundadır. Hem faydanın farklı anlamları, hem de faydaya daha az kısıtlı bir biçimde sağlayabilmek amacıyla, eylem kararının belirli bir çıkar hesabıyla ilişkili olduğuna inanılır. Bu çıkar hesabının genel nitelikleri, eylemin aslen rasyonel bir düzen gösterdiği ve aktörün aslında bir dizi tercih yaptığına ilişkin bir ön kabulün oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca bu tercihlerin karmaşık davranışsal bağlamların bütününde, evrensel bir şekilde faydanın en yüksek düzeyde sağlanacağı bir düzen gösterileceği düşünülür. Zira bağlamın özgün koşullarının öncesinde opsiyonları değerlendirme düzeyi, bunları gerçekleştirilme yolları ve karar vermenin biçimleri her şeyden önce zihinsel ve bu dolayımından mekanik bir içerik taşımaktadır (Yılmaz, 2009; Zafirovski, 1999; Boudon, 1998). Rasyonel tercih modeli, eylemi niyetsel, bireysel ve davranışsal öğeler ile açıklaması çoğu zaman sosyolojinin geleneksel disiplinler öncülerini tamamen göz ardı etmesi anlamına gelebilir. Güçlü gelenek, bu disiplinler riski göze alarak toplumsal eylemi doğrudan rasyonel ilkelerin ışığında algılanması gerekliliğini öne sürer. Goldthorpe (1998) bu tür katı ön kabullerin eylemi yönlendiren unsurların ampirik olarak

kanıtlanabilir ve materyal nitelikli olduğu ile aktörün egoistik doğasının ön kabul gördüğünü ileri sürmektedir. Bu bakımdan güçlü gelenek, eylemin yönünü bireyin koşulları dikkate alındığında rahatlıkla öngörülebilir olacağına inanır. Zira güçlü ampirik modellerin hemen tümü bu tür öngörülerin tasdiklenmesi hedefine yönelmiştir.

Ancak güçlü geleneğin sosyoloji içerisinde kabul edilebilir ve etki gösterebilir olduğunu kabul etmek zor görülmektedir (Favereau, 2005). Bunun temel nedeni toplumsallığın bireysel eylemlerin bütünü olduğuna yönelik inancın sosyolojik ilgiler ile olan uyumsuzluğu ve tüm modellemelere karşın bu tür bir sonucu tasdikleyecek ampirik kanıtların zayıflığıdır. Daha çok nedensellikler üzerinden analitik bir model kurmaya odaklanan ve rasyonel tercih geleneğine karşın, eğer varolduğu kabul edilecekse eğer, ana akım sosyoloji çalışmalarında durumsal koşulların öneminin altı çizilmektedir (Hedström, 2005).

Güçlü geleneğin analitik pozisyonundan farklı bir biçimde, rasyonel tercih teorisini sosyoloji içerisinde ilgi çekici kılan, zayıf bir geleneğin varlığıdır. Zayıf gelenek temelde, yukarıda da belirtildiği gibi, sosyolojinin eylem teorisindeki geleneksel “totolojik” konumundan duyulan rahatsızlığın bir sonucudur. Özellikle rasyonel tercih teorisinin eylemi yüklediği amaçsallıklar yoluyla, toplumsal ilkelerin ne tür biçimlerde genişlediğine yönelik daha “deneysel” ilgilerin yönlendirdiği bu eğilim (Kanazawa, 1999), araçsal yönden sorgulanabilir bile olsa makro faktörlerin değerlendirmeye katıldığı bir geleneği ortaya çıkarmıştır (Blossfeld, 1996). Özellikle toplumsal eylem modellerinde aktörün kararlarını yönlendiren enformasyona ilişkin sorunlar ve bu sorunların büyük oranda toplumsal ilişkiler bütününden doğan kısıtlardan doğması, modifiye edilmiş bir rasyonel tercih analizinin gelişimini desteklemiştir. Bu gelenek içerisinde eylemi yönlendiren asli unsurun “rasyonel” saikler olduğu kabul edilebilir, ancak bunların bağlamsal olduğu ve bu nedenle katı bir objektivizm sınırının çizilemeyeceğinin de fark edilmesi gerekir. Daha doğru olan tavır aktörün karar verme süreçleri kadar bu sürecin koşullarını belirleyen makro belirleyicilerin varlığının kabul edilmesidir. Yani temelde aktör çıkar ilkesine uygun eylemlerde bulunur ancak bu eylemlerdeki tercihleri yönlendiren belirleyici kolektif süreçlerin de etkili olduğunun unutulmaması gerekir. Çoğu zaman aktörün bilincinde olmadığı bu süreçlerin örneğin Boudon (1998)’a göre, bilişsel öğelerin etkisi ile doğru karar verdiğine yönelik bir inanç olarak yansımaktadır. Goldthorpe (1998) tarafından “*subjektif rasyonalite*” olarak tanımlanan bu özellik, aynı

zamanda toplumsal eylemin makro ve mikro boyutları arasında bir paralellik kurulmasına neden olur.

Hedström & Swedberg (1996) ise bu tür makro kısıtların eylem teorisi düzeyinde çıkarlar, fırsatlar ve inançlar yoluyla temsil edildiğini düşünmektedir. Buna göre aktör için eylemi yönlendiren evrensel ilkenin rasyonellik olduğu doğrudur, ancak çıkar maksimizasyonu üzerinden tanımlanan bu ilkenin işlevselleşmesi ancak aktörün inançları ve fırsatlar yoluyla olur. Bu iki öge aynı zamanda yapısal ve toplumsal koşullar ile ilgilidir. İnançlar bireyin yapabilirliğine ilişkin kişisel yargıları ve eylemin değerine ilişkin bireysel ön kabulleri ifade eder<sup>6</sup>. Koşullar ise, eylemin genel çerçevesini belirler ve eylemin mümkün olmasını sağlayabilecek bireysel olmayan ilişki ve düzenleri içerir. Başlangıçta (t=1 zamanında) makro toplumsal düzen, aktörü inanç ve fırsatlar dolayımından bir eylem alanı ortaya çıkarır. Aktör bu eylem alanında kendi fayda maksimizasyonunu sağlayacak sonuçları gözetmesi beklenir. Ancak bu ilişkiyi klasik sosyal determinasyondan ayıran unsur bireyin eylemin sonuçlarının, (t=2 zamanında) makro toplumsal işleyişi etki etmeye muktedir olmasıdır. Bireyci metodolojiyle kurulan bu tür bir ilişki, eylemin sonuçlarının aktörün tercihlerine bağlı olduğunu gösteren zaman boyutunda bir senkronizasyonu da içermesidir. Böylelikle eylem hem (t=2 zamanında) anlamlı bir içerik kazanır, ancak aynı zamanda (t=2 zamanının) koşullarını da belirler.

### **James S. Coleman'nın Rasyonel Tercih Teorisi'ndeki Yeri**

Rasyonel tercih teorisinin iktisatla kurulan bağlantılardan çok, sosyoloji içerisinde kabul gören bir eğilim olmasında birkaç önemli ismin teorik formülasyona yaptığı katkıların rolü büyüktür. Bu eğilimler arasında Homans'ın mikro modellere önem veren davranışsalcılığından, Blau'nun sözleşme teorisine; daha önce belirtildiği gibi Boudon'nun bilişsel modeline kadar uzanan bir dizi ismin önemini zikretmek gerekir (Hedström & Stern, 2008). Ancak tüm bunlar içinde en çok dikkat çeken ve rasyonel tercihin 1980'lerin ortalarından itibaren değer kazanmasındaki popüler figür olan J.S. Coleman'nın ayrı bir değeri vardır. Coleman'ın önemi hem rasyonel tercih teorisinin sosyoloji içerisinde önemli bir eğilim olduğu konusunda, ancak kimi zaman ikna edici olsa da, çok atıf alan bir yazar olmasının

---

6 Rasyonel tercih sosyolojisinde bireysel inanç ve tercihlerin etkisine ilişkin ayrıntılar için bkz. Hechter (1994)

yanında; rasyonel tercih teorisinin kurumsallaşmasında önemli bir öncül sayılmasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle kurulması için büyük çaba sarf ettiği ve bir dönem editörlüğünü yaptığı “Rationality and Society” dergisi çok uzun bir süre teorisinin etki alanının genişlemesine ve içsel tartışmaların olgunlaşmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca 1980’lerin sonunda üstlendiği Amerikan Sosyoloji Derneği başkanlığı sırasında da özellikle Anglo-Sakson akademi dünyasında rasyonel tercih teorisine yatkın yorumların daha çok duyulmasına katkıda bulunmuştur (Baron & Hannan, 1994). Yine bu derneğin yöneticiliği sırasında 1991’de derneğin teorik tartışmalar konferansında rasyonel tercih teorisinin ele alınmasını sağlamış ve bu mini konferanstaki bildiriler, alana ilişkin yazılan ilk önemli derlemelerden birisi olmuştur (Coleman & Fararo, 1992).

Ancak Coleman’ın katkıları bu tür kurumsal hamiliklerin ötesinde önemlidir. Öncelikle Coleman rasyonel tercih teorisinin bir tür potansiyel büyük teori olarak görülmesine katkıda bulunan makro ve mikro ilişkiler bağına özel bir önem göstermiştir. Bu ilişkilerin kurulmasının iki tür önemi vardır. Bunlardan birincisi özgün bir eylem teorisi üretmeyen ve bu nedenle “yanlışlayıcı (debunking)” yorumlar dışında bireysel eylem ile toplumsallık arasındaki ilişkileri kavrayabilme konusunda krize girmiş sosyolojiye alternatif bir eğilim türetmesidir (Heckhatron, 2005). İkincisi ise G. Becker’in iktisatta yapmış olduğu açılımın bir benzerini sosyolojide yapmış olmaya niyetlenmesidir (Coleman, 1993a). Bu niyet hem iktisadın aktör kavramlaştırmasının sosyoloji için modellenenebilmesine neden olmuş; hem de iktisat ve sosyoloji arasında kurulan ilişkilerin yeniden yorumlanmasına dayanan “yeni iktisat sosyolojisinin” ana temalarının şekillenmesine katkıda bulunmuştur (Swedberg, 1990; Swedberg, 1997).

Yazdığı 30’un üzerinde kitap ve 300’den fazla makalede Coleman’ın temel eğilimlerini ortaya çıkarmak çok kolay değildir. Ancak akademik hayatının başından itibaren Coleman’ın Lipset, Lazarsfeld ve Merton gibi işlevselciliğin önemli isimleri ile bağı olmuştur. Belki de bu etkiyle, biyografik anlatılarının birisinde temel amacının gerçek sosyal hayatta etkili olan normlar, kısıtlar, kurallar ve hedeflerin nasıl bir toplumsal düzen meydana getirdiğine ilişkin makro – mikro bağı tahsis edilmesi olduğunu belirtmiştir. Özellikle 1970’lerden sonra disipliner olarak tahrip olan bu bağı tekrar oluşturulması ve buna ilişkin kuramlar üzerine düşünmenin bir sosyologun temel görevi olduğuna inanmaktadır (Lindenberg, 2003).

Bu temel görevin her şeyden önce bir eylem teorisine dayanması normal karşılanmalıdır. Gerçekten de Coleman 1960'lardan itibaren eğitim sosyolojisi alanındaki çalışmalarını sürdürürken dahi, toplumsal belirleyicilerden çok eylemi merkeze alan eğilimlere yakınlık göstermiştir. Fine (2011)'a göre Coleman'ın düşünsel gelişimi takip için özellikle Blau'nun toplumsal mübadele kuramına yüklediği anlamlara dikkat etmek gerekir. Buna göre eylem teorisi, bireyciliğin dar versiyonlarından hareket ederek kendisini inşa etmeli ve aktörün davranışları toplamından toplumsal olan nasıl anlaşılır sorusunun cevabı bulunmalıdır. Daha çok analitik ve statik özellikli bu anlayış, Holizmin egemenliğe karşın bireyci metodolojinin imkânlarının fark edilmesi konusunda Coleman üzerinde derin etki yaratmıştır<sup>7</sup>.

Ancak bu etkilere karşın Coleman daha sonraki dönemde eyleme dönük mikro sosyoloji çalışmalarının makro bağlantıları kurmakta başarısız olduğunu ve bir pastişten çok öteye gidemediği kanısında olmuştur (Coleman, 1988). Bu tür katkıların kısıtlı görülmesinin temel nedeni büyük oranda mikro düzeydeki ilişkilere odaklanan “değişim teorisi” gibi girişimlerin makro boyuttaki etki ve etkileşimlerini açıklamak konusunda yetersiz kalmaları kadar analitik araçlar konusuna neredeyse hiç ilgi göstermemeleridir (Coleman, 1986; Favereau, 2005). Bu etkisizliğin tespitinde Coleman'ın Gary Becker'la ilgilenmesi ve onun çalışmalarının etkisinin rolü büyüktür. Becker neo-klasik iktisadın standart araçları, piyasa ve homo – economicus kavramlaştırmalarına dayanarak, toplumsal olarak kabul edilen suç, bağımlılık, doğurganlık vs. olgulara ilişkin en azından içsel tutarlılığı olan açıklamalar getirebilmiştir. Bu açıklamalar, sosyologlar arasında tatminsizlikle karşılanırsa da gösterdiği analitik beceri göz ardı edilememiştir. Coleman, Becker'ın yarattığı bu tür bir genişlemenin aslında sosyolojik karşılığının olabileceğine inanmaktadır. Bu inancın temelinde sosyolojinin temel ilgi alanı olarak düşündüğü, mikro ilişkilerden türeyen makro sonuçların tespitiyle, iktisadın “kümelenme (aggregation)” sorununa bulduğu çözümlerin paralellliği yatmaktadır. Gerçi Coleman, iktisadın bu tür bir ilişkiyi basitleştirdiği kanısındadır, ancak sorunu ele alma konusunda geliştirilen teori ve amaçların gelişmişliğini de göz ardı etmemek gerekir (Fine,2011; Frank, 1992).

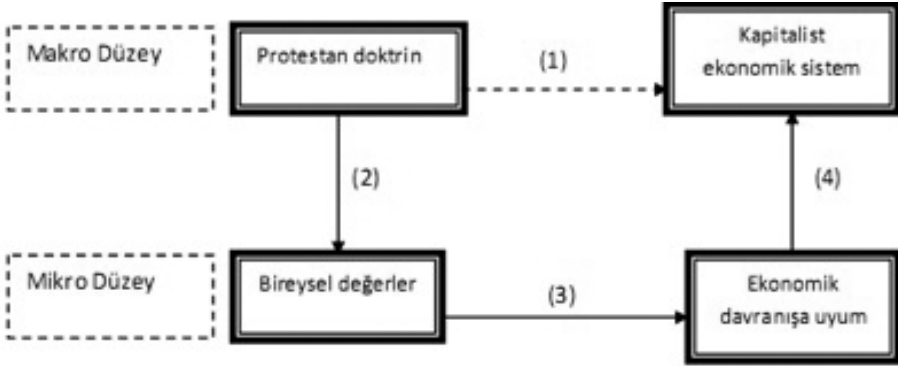
---

7 Blumer (1996), Coleman üzerindeki bu etkinin Columbia Üniversitesi'nde Lazarsfeld ile birlikte çalıştığı dönemin ardından 1970'lerin başında daha etkin bir biçimde izlenebileceği kanısındadır ve bu dönemde özellikle de alan araştırmaları sırasında, bireysel değerlere ilişkin değişkenlerin yaratabileceği toplumsal sonuçlar üzerine fazlasıyla kafa yormuştur

Coleman'a göre toplumsalın davranışsal temellerine ulaşma konusunda en kritik nokta, zihinsel olarak sorunsuz ve ampirik karşılık bulabilecek bir teorik eğilimin kabulü konusundadır. Bu bakımdan "rasyonel tercih teorisinin" çağdaş sosyoloji için geçerli bir başlangıç noktası olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Rasyonel tercih teorisi Coleman'a göre, homo – economicus'un karar verme süreçlerinin sosyalleştirilmesine (resocialized) odaklanmalıdır. Bu sayede sosyal organizasyonların zihinsel olarak düzgün bir şekilde değerlendirilmesi mümkün olabilecek ve aynı zamanda sosyo – kültürel faktörlerin etkisi sadece bir bağımsız bir değişken olarak değil, bütüncül olarak değerlendirilebilecektir (Favereau, 2005; Scott, 2000; Coleman & Fararo, 1992).

Bu bakımdan makro faktörlerin etki alanını da kapsayabilecek bir eylem teorisi, bireysel seviyeden başlayarak aktörün zorunlulukları ve beklentileri, bilgi kanalları ve sosyal normları dikkate alabilecek şekilde kurgulanmalıdır. Zira bu tür ilişkiler, aktörün eyleminin genel kısıtlarını ifade eden makro olarak tanımlanabilecek faktörleri işaret ettiği gibi bireyci metodolojiye uygun olarak bireysel eylemin bu tür olgular yoluyla toplumsal düzeni nasıl oluşturduğunu göstermektedir. Bu tür bir düşünce şekli bir zorunluluk olarak nedensel (causal) olmak durumundadır. Ancak nedenselliğin bireyci bir metodoloji ile birlikte ele alınması düzeyler arasındaki bağlayıcı gereklilikler dolayısıyla en gerçekçi çözüm olarak değerlendirilir. Coleman bu konuda en tipik ayrımın Weber'in "Protestan Ahlakı Tezi" üzerinden açıklamaya girişir. Buna göre Weber ve onu izleyen sosyoloji geleneği, anlama (verstehen) üzerine vurgu yapmakla birlikte, Protestan doktrinle kapitalist ekonomik sistem arasındaki geçişe önem vermiştir. Ancak bunun bireysel değer sistemleri dolayısıyla aktörün davranış öncelik ve gereksinmelerini ne türden dönüştürdüğünü ve aktörün değişen eylem düzeninin nasıl bir toplumsal sonuç yarattığı kısmen önemli addedilmiştir. Coleman ise bireyci bir metodolojik ön kabulün Protestan doktrin ile kapitalizm arasındaki nedensellik ilişkisine bireysel değer sistemlerinin değişmesi ve ekonomik davranışa uyum göstermek gibi mikro düzeyde iki halka daha eklendiği durumda daha anlamlı ve tutarlı bir tez haline geleceğini iddia eder. Bu düzeye ilişkin işlevselci geleneğin geliştirdiği eylem teorisi önemli bir cevap olabilir. Ancak ana akım sayılabilecek bu tür bir eğilimde eylemin sonuçlarından hareketle toplumsal sistemin ne türden döngüselleştiği konusunda önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Coleman, 1986).





(şekil 1.) *Kapitalizm – Protestan ahlaki ilişkisi örneğinden Coleman’ın düşüncesinde mikro ve makro bağlantılar* (Coleman , 1986: 1322’den alınmıştır).

(şekil.1)’de görüldüğü gibi tüm holistik eğilimler (1) ile gösterilen ilişki konusuna odaklanmışlardır. Weberyen bakış açısı veya “verstehen” (2) ile gösterilen hassasiyetlere sahip olmuşlar ve eylem düzeyindeki sonuçları dikkate almaya gayret göstermişlerdir. İşlevselcilikle birlikte (3) ile gösterilen ilişki sonuçları açıklanabilmiş ancak, mikro düzey ile makro geçişler arasındaki (4) ile gösterilen alanı herhangi bir açıklama yapılamamaktadır (Coleman, 1986). Ancak nedenselliklerin anlamlı olabilmesi için sonuca ilişkin eylemsel etkilerin düzeyinin değerlendirilmesi büyük önem kazanmaktadır ve rasyonel tercih teorisi yoluyla Coleman’ın kurmak istediği ilişkiler bu alanın açıklanmasını sağlayacağına inanmaktadır (Coleman, 1993a).

Coleman’ın rasyonel tercih teorisine atfettiği anlamı büyük ölçüde belirleyen iktisattaki değişim teorisinin özellikleridir (Fine, 2011). Değişim teorisi piyasa koşulları altında bağımlı aktörlerin birbirlerinden bağımsız aldığı kararların, gelecek kararlarını ve piyasa koşulları ne türden etkilediği konusunda uygun bir örnek olarak değerlendirmektedir. Aktörlerin temel amacı kişisel çıkarlarına ilişkin en iyi sonuçları elde etmektir ve bu sonuçlara ulaştıracak yöntemler hakkında belirli akıl yürütme esaslarını kullanarak davranmaktadırlar. Coleman bu teorik kurgunun karşılıklı bağımlılık ve genel sonuçların eylemlerin bir uzantısı olmasını, sosyolojinin eylem teorisindeki bağlantı eksikliğini giderecek şekilde düşünmüştür (Lindenberg, 2003).

Buna göre aktörün toplumsallık ilişkisini düzenleyen bir dizi sosyal gerekliliğin varlığını kabul etmek gerekir. Her ne kadar toplumsallık bireyselci bir bakış açısıyla ele alınsa da, aktör piyasa ilişkilerinde olduğu gibi “atomistik” olarak tanımlanmaz. Aksine toplumsallık ilişkisi bir dizi bağlantısallık üzerinden tanımlanır ve aktörün diğerleriyle kurduğu bu bağlantılar büyük ölçüde yarı – ilkseldir (Portes, 1998). Bağlantıların bu özelliği eylemin belirleyicileri olma potansiyellerine işaret eder, ancak eylem bu belirleyicilerin eşliğinde koşulsuz olarak uygulanan ve aktörün bilinçsiz katıldığı motor bir sürecin ürünü değildir. Aksine aktör bağlantısallığı meydana getiren koşulların büyük ölçüde farkındadır ve bu koşulların gücü aktörün etki düzeyine göre değişir (Collins, 1996). Buna göre aktör bağlantısallığını normlar, zorunluluklar ve karşılığında beklentiler ile bilgi kanalları yoluyla sağlar. Aktörü diğerlerine bağlayan bu bağlar büyük oranda toplumsallık olgusuyla denk bir içeriğe sahiptir. Ancak bu koşul ve bağların kurulması daha doğrusu aktörün eylemlerinde bu faktörlere de önem vermesinin belirli rasyonel gerekçeleri vardır. Dolayısıyla çağdaş sosyoloji gündemini takip eden bir araştırma eylemi yönlendiren bu tür yarı ön koşulların içeriği ve rasyonel temelleri ile meşgul olmalıdır (Coleman, 1986; Coleman, 1992). Burada söz konusu bağlantısallıkların rasyonel ilkelerin dışında daha diğerkâmcı veya geleneksel değerler sistemi tarafından da kurulabileceğine yönelik itirazlar görülebilir. Ancak yine Coleman’a göre çağdaş bir araştırmanın gündemi, bunları bir ön kabul olarak değerlendirmek değil aksine mikro temellerine değinmek durumundadır. Zira aksi bir durum sonu kısırdöngüye varacak değerlendirme tarzlarına ve buna yönelik Holizm temelli kadim tartışmaların yeniden canlandırılmasına imkân vermektense öteye anlam kazanması zor gözükmetedir (Coleman, 1996a).

### **James S. Coleman’ın Sosyal Sermaye Kavramı ve Rasyonel Tercih Teorisinden Gelen Temelleri**

Coleman’ın hedeflerine uygun olarak değişim teorisindeki bağlantısallığa benzer bir ilkenin ve bunun normatif yönünü toplumsal olarak tanımlayabilecek kavram, sosyal sermayedir. Kavram büyük oranda sermaye teorisinden kaynaklanmaktadır ve Coleman’ın Becker’in modellemesindeki “beşeri sermaye” kavramı ile bütünleşik bir niteliği vardır (Coleman, 1988; Coleman, 1986; Coleman, 1992; Boxman & De Graaf & Flap, 1991). Coleman sosyal sermayeyi aynı zamanda amaçsal eylem ilkesinin bir gereği olarak toplumsal bağlam ile eylem arasındaki etkileşimlerin düzeyi değerlendirmek

için kullanmaktadır (Field, 2006).

Buna göre sosyal sermaye, aktörün bağlantısallığına paralel olarak kullandığı kaynakların bir bölümünü oluşturur. Aktörün toplumsal ilişkileri bu kaynakların dağılımı üzerinden kurulur. Bu bakımdan finansal kaynaklar, piyasa içi konumların bir göstergesidir. Beşeri sermaye ise, aktörün finans dışı, özellikle zihinsel, davranışsal ve beceriye dönük kaynaklarını ifade eder ve bu tür kaynaklar da değişimin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Sosyal sermaye ise toplumsal yapının bir ürünü olarak toplumsal ağlar yoluyla edinilen kolektif kaynakları ifade eder (Coleman, 1988). Sosyal sermaye yoluyla ulaşılabilen kaynaklar, eylemin normlar, zorunluluklar ve bilgi kanallarına karşılık gelebilecek üç şekillendiricisi mevcuttur.

Bunlardan ilki yükümlülükler (obligations) olarak tanımlanır. Yükümlülükler, bireyin diğer bireyler yönelik başlangıçta diğerkâmcı olarak tanımlanabilecek eylemlerini içerir. Birey için karşılıksız olarak tanımlanabilecek bu eylemler, büyük ölçüde diğer bireyin gelecekteki karşılıklarını gözeterek meydana gelir (Stone, 2001). Bu anlamıyla yükümlülük, antropoloji literatüründeki “armağan” kavramıyla benzer bir içerdiği düşünülebilir (Godbout, 2003). Ancak bu tür bir ilişki çoğu zaman örtük bir borçluluk ilişkisi tarafından şekillendirilmektedir (Yükseker, 2010). Buna karşın Coleman’a göre yükümlülük ilişkisinde borçluluk fikri başlangıçtan itibaren aktör tarafından gözetilen bir niteliği vardır. Bireyler çok sayıda yükümlülük ilişkisi kurarak çok sayıda karşılık yaratırlar ve bu durum Coleman’ın benzetmesiyle çok sayıda kredi slipine sahip olmakla aynı anlama gelmektedir (Coleman, 1988). Bu açıdan sosyal sermaye bireyler arasında ortak yükümlülük alanlarını ifade eden bir kavram olur ve bireylerin gelecek beklentilerinin somutlaşması anlamına gelir.

İkinci türde şekillendiriciler, beklentiler (expectations) olarak tanımlanabilir. Beklentiler, yükümlülüklerden farklı olarak bireyin karşılıklılık ilişkisine atıf yapmaz ve daha çok bağlantılarının kendisi için sağlayacağı avantajları içerir (Rydin & Pennington, 2000). Bu tür kaynakların varlığı aynı zamanda aktörün toplumsal bağlantılara verdiği önemi anlamlı kılar. Özellikle potansiyel kaynaklar, bireyin ihtiyaç duyabildiğini kullanacağı ve erişebileceği unsurlardır ve birey ancak bağlantısallıkları güçlü olduğu durumlarda en üst düzeyde fayda sağlayabilir. Dolayısıyla sosyal sermaye kavramının “toplumsal ilişkilerin iyileştirilmesi” nosyonuna en yakın ve gerçekten sermaye tanımına yakın formunun “beklentiler” dolayımından kurulduğu ifade edilebilir (Lin, 1999). Bu kavramın etkinliği aynı zaman-

da sosyal sermayenin rasyonel tercih bağlamında değerlendirilebilmesini kolaylaştırır ve diğerkâmcılık tartışmalarına karşın elini güçlendirir. Zira bireysel refahın özellikle uzun vadeli belirleyicilerini başkalarına diğerlerinin refahına bağlı kıldığı için; bireyin fayda maksimizasyonu ile kurduğu işbirlikleri ve yakınlıkların rasyonel temeller ile değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır (Schmid & Robinson, 1995).

Üçüncü faktör ise güveni (trustworthiness) kapsar ve karşılıkların gelişmesi konusunda bireye, diğer bireylerin benzer eylem kalıp ve ilkelerine sahip olduğu konusunda inanca sahip olmasını içerir. Bu tür bir inanç aynı zamanda eylemin olası sonuçlarına karşı önceden edinilebilecek bilginin niteliğini de belirler. Coleman (1988) için güven unsurunun belirlediği iletişim kanalları eylemin yaratacağı maliyet veya olası maliyetlerin hacmi konusunda kullanılabilir sosyal ilişkilerden kuruludur. Bu tür bir mekanizmaya verdiği örneklerden bir tanesi akademik ağlar ile ilgilidir. Akademi dünyasında kurulan yakınlıklar ve iletişimler, aynı zamanda yeni gelişme ve değişimleri ifade eden sosyal iletişimler anlamına gelir ve bu türden geniş ağlara sahip akademisyenler gündelik iletişimlerden uygun mesleki çıktılar elde edebilirler.

Güven ilişkisi büyük oranda beklentiler ve yükümlülükler tarafından şekillendirilmektedir. Beklentilerin karşılık bulduğu durumlarda güven düzeyinin arttığı ve bunun da sosyal sermaye üzerinden toplumsallığın anlamını güçlendirdiğini görülmektedir (Glaeser, vd., 1999). Yine yükümlülüklerin işler olabilmesi için güven düzeyinin etkisi belirleyicidir. Bu tür bir etkinin iktisattaki “dışsallıklar” sorununun ortadan kaldırılmasına benzer biçimde, “*kolektif eylem sorunu*”na çözüm oluşturucu potansiyeli taşıdığına inanılmaktadır (Brehm & Rahn, 1997). Bu sorunun ortadan kaldırılması bakımından sosyal sermayenin bireysel eylem ve çözümlere odaklanması büyük oranda kavramın rasyonel tercih teorisinin ilkeleri üzerinden şekillenmesine en önemli örnek olarak görülmelidir. Ayrıca toplumsallıkların bireysel güven üzerinden tanımlanması, bireysel eylemin toplumsal sonuçlar verebilecek düzeyde ele alınması sonucunu doğurur. Coleman için sosyal sermayenin en önemli çıktısı, mikro ilişkilerin makro sonuçlar ortaya çıkarmasına ilişkin önemli bir teorik araç olarak görülmesine neden olmaktadır (Portes, 1998; Sampson & Morenoff & Earls, 1999).

Coleman için sosyal sermayenin mikro düzeyde nasıl kurulduğunu göstermek, makro düzeyde vereceği önemli sonuçları göstermek kadar önemlidir. Coleman için rasyonel tercih teorisinin fayda maksimizasyonu,

amaçsallık ve nedensel ilişkilere dayanılması gibi ilkeleri bu açıdan değer taşır. Sosyal sermaye güven, beklentiler ve yükümlülükler gibi nitelikleri üzerinden bireysel düzeyde işbirliği ve olumlu sosyal sonuçların nasıl kurulduğunu açıklayabilmektedir. Bu üç niteliğin birbirini besleyen özellikleri aynı zamanda toplumsallığın neden kurulduğuna ilişkin eylem teorisinin genel amacını açıklama konusunda yardımcı olur. Bu şekilde, yani yükümlülük, beklentiler ve güven sayesinde sosyal çevrede diğerlerine yönelen dayanışmacı duyguların gelişmesi sağlanır, bilgi kanalları işler hale getirilir ve yaptırımların kurulmasına destek olarak bireysel eylem ile olumlu toplumsal sonuçlar arasındaki ilişki tanımlanmış olmaktadır (Field, 2006).

Sosyal sermayenin olumlu sonuçlar doğurma imkânları büyük ölçüde “sosyal kapalılık (social closure)” kavramı ile ilgili görülmüştür. Coleman (1988) için bu kavram, Burt (2000)’un güçlü bağlar tanımına uygun bir niteliğe sahiptir ancak yarattığı sonuçlar bakımından zayıf bağların ifade ettiği olumlu dışsallıkları ifade eder ve sadece ilksel bağlar tarafından kurulmaz. Sosyal kapalılık, bireyler ve gruplar arasındaki yapısal ilişkilerden kurulan sosyal kaynakları ifade eder ve büyük oranda toplumsal kontrol kavramı ile ilgilidir (Thorlindson & Bjarnason & Sigfusdottir, 2007). Buna göre örneğin aile içerisinde ebeveynler ile çocuklar arasında kurulan güçlü kapalı bağlar; diğer aileler kurulan ilişkiler için de devam edebiliyorsa ve bu ilişkiler farklı birey ve gruplar arasındaki ilişkilerini yatay olarak kesebilme faaliyetine sahipse, bu tür bir ilişki, sosyal kapalılığı ifade etmektedir (Morgan & Sorensen, 1999; Baştürk, 2011). Sosyal kapalılık, yükümlülüklerin toplumsal etkiler yapabilmesinin yegâne yoludur ve bu haliyle bireysel düzeyde kurulan ilişkilerin nasıl toplumsal sonuçlar verilebileceğini göstermektedir (Portes, 1999; Sandefur & Lauman, 1998).

### **Sosyal Sermaye ve Eğitime Katılma: Coleman Modeli**

Coleman rasyonel tercih sosyolojisinde kurucu bir isim ve sosyal sermaye kavramının popüler figürü olduğundan daha önce eğitim sosyolojisi alanında, özellikle eğitim politikaların ve toplumsal faktörlerin etkisi konusunda önemli bir isimdir (Lindenberg, 2003). Özellikle 1964 yılında Amerikan Parlamentosu için hazırladığı ve Coleman Raporu olarak bilinen “*Eğitimde Fırsat Eşitliği (Equality of Educational Opportunity)*” çalışması 1995 yılına değin SSCI’de sürekli en fazla atıf yapılan 20 çalışma arasında yer almıştır (Marsden, 2005). Yine 1961 yılında yapmış olduğu eğitim alanındaki ilk çalışma “*Ergenler Toplumu (Adolescent Society)*” çalışma Coleman’ı eğitim

politikalarında alanında sürekli atıf yapılan ve önem verilen bir isim olmasına neden olmuştur. Özellikle eğitimi toplumsal konumuyla değerlendirme konusunda ve eğitimin toplumsal sonuçları kadar; eğitim ve politikalarını yönlendiren toplumsal faktörlere odaklanması konusunda eğitim sosyolojisi alanında değer görmesini sağlamıştır. 1960'ların sonuna değin yaptığı çalışmalarda eğitime katılma ve rasyonel tercih arasındaki ilkeleri açık bir şekilde savunduğuna dair bir ibare bulmak zordur. Buna karşılık Heckmann & Neal (1996), eylem teorisi ve Blau ile kurduğu yakınlıklar dolayısıyla Ergenler Toplumu'ndan itibaren rasyonel ilkelerin etkisine ilgi duyduğunu ileri sürmüşlerdir. Özellikle, formel ve enformel pekiştirici (incentives) faktörlerin eğitim başarısını etkilemesi konusundaki değerlendirmelerinde rasyonel ilkelerin dayanan açıklamalar geliştirmiştir. Yine Eğitimde Fırsat Eşitliği'nde okullarda eğitim koşullarının iyileştirilmesi konusunda, veli motivasyonlarının ve odaklanmasının etkisini göstermeye çalışarak kolektif fayda ile bireysel faydanın uyuşmasının önemini göstermiştir. Zira raporun ana fikirlerinden birisinin eğitim koşulları kadar, ebeveynlerin ilgi düzeyinin etkisini göz ardı edilemeyeceği olmuştur (Coleman, 1996b).

Ancak eğitime katılma yönünden değerlendirildiğinde Coleman'ın rasyonel tercih teorisinin varsayımlarını güçlü ve açık biçimde kullandığı kavram "sosyal sermaye" olmuştur. Coleman tarafından sosyal sermaye her ne kadar eğitim sosyolojisi için düşünülmüş bir kavram olmasa da, özellikle eğitime katılım ve eğitim başarısı yönünden kullandığı sosyolojik argümanın desteğiyle bu alanlarda yaygın bir etki bırakmıştır. Bu nedenle eğitim üzerine yapılan çalışmalarda, sosyal sermayeye dayanan çalışmalar 10 katına çıkmış (Dika & Singh, 2002); ayrıca politika oluşturma düzeyinde de sık rağbet edilen bir kavram haline gelmiştir (Gamarnikow & Green, 1999). Coleman (1988) sadece eğitim sosyolojisi alanında değil, kavramla ilgilenen literatürün genelinde de çok atıf alan çalışmada, sosyal sermayenin eğitime katılma yönündeki olumlu etkisini açıklayıcı bir örnek olarak kullanmaktadır. Özellikle sosyal kapalılık kavramında ailenin eğitim başarısı yönünden yaptığı katkıyı göstermesi bu açıdan anlamlıdır.

Buna göre ailenin yapacağı etkiler, sadece finansal kaynakların eğitime yönlendirilmesini içermez; daha doğrusu finansal kaynakların etkin bir beşeri sermaye sonucu verebilmesi için sosyal sermayenin ifade ettiği ilişkiler ile desteklenmesi şarttır. Söz konusu desteklerin yaratılmasında ebeveynlerin sosyal kontrol rolü önemlidir. Ancak sosyal kontrol sadece ebeveyn – çocuk ilişkilerinden kurulmaz, bu kuşaklararası etkinin ayrıca sosyal çevreyle

desteklenmesi şarttır. Sosyal çevrede çocukların sosyal kontrolü genellikle okul yönetimleri ve akran grupları tarafından belirlenir. Bu açıdan sosyal kapalılık kuşaklararası ilişkiye ek olarak okul yönetimleri ve akran grupları adına aynı gruptaki arkadaşların aileleri arasında kurulan ilişkileri kapsamaktadır (Carbonaro, 1999; South & Haynie & Bose, 2007). Kuşaklararası yakınlıkla elde edilen bireysel gelişim imkanlarının sadece eğitim başarısıyla ilgili olmadığı, davranışsal ve bilişsel yönden de çok sayıda avantaj yarattığı (Fletcher & Hunter & Eanes, 2006; Fletcher, vd., 2001), dolayısıyla da hem mikro boyutta avantajlar hem de makro boyutta kamusal iyi yaratacak bir potansiyelle ilgili olduğu düşünülmektedir (John, 2005).

Coleman için bu tür bir etkinin iki tipik örneği, Amerikan toplumu bağlamında, Katolik okulları ve Güneydoğu Asyalı ailelerdir. “Eğitimde Fırsat Eşitliği” çalışmasından itibaren Coleman, farklı okul türleri arasında Katolik okullarının daha başarılı olduğunu görmüştür. Ancak özellikle 1980’lerin ortasında yaptığı iki çalışmada (Hoffer & Greeley & Coleman, 1985; Coleman, 1987), bu okulların sadece materyal koşullar bakımından değil aynı zamanda gelişkin sosyal kontrol imkânları ve ebeveyn ilgisi yönüyle de farkın yaratıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca bu tür imkânların gelişiminin eğitim başarısı kadar, bilişsel ve moral gelişim gibi mikro boyutta anlamlı sonuçlar yaratmakta olduğuna inanmaktadır (Coleman & Hoffer & Kilgore, 1982). Bir diğer örnek ABD’deki Güneydoğu Asyalı ailelere ilişkindir. Karşılaştırmalı olarak ele alındığında diğer göçmen gruplarından daha avantajlı koşullara sahip olmamasına karşın, Güneydoğu Asya kökenliler arasında eğitim başarısı belirgindir (Zhou & Blankston, 1994; Noguera, 2004). Coleman bu aileler arasında özellikle ebeveynlerin eğitime sürecinde gösterdikleri desteklerin, Güneydoğu Asyalı ailelerin asıl farkının olduğuna inanmaktadır. Örneğin ders kitaplarının hem çocuklar hem de ebeveynler için alınması ve ev ödevlerine yönelik katılımcı kontroller, eğitim başarısını dolayısıyla orta öğrenim sonrası katılım oranlarını arttırmaktadır (Coleman, 1988). Bu etkinin doğal sonucu olarak bu gruplar Amerikan toplumu ile daha entegre olmuş görülmektedir (Ngo & Lee, 2007; Zhou, 1997).

Ancak Coleman’ın analizinde kritik nokta kuşaklararası ilişkilerin kuruluş biçimleri ve buna bağlı olarak kaynakların kullanımındaki öncelik ve etkileşimlerdir. Bu bakımdan sosyal sermaye, daha çok aile içerisindeki ilişkilerden kurulan ve mikro – makro bağlantılarda beklendiği gibi genelleştirilebilir sonuçlar yaratan bir niteliğe sahiptir. Aile içi ilişkileri yönlendiren temel unsur büyük oranda Becker’in beşeri sermayedeki açıklamalarıyla



ilgilidir ve ebeveyn – çocuk etkileşiminin rasyonel ilkeleri büyük oranda Becker’ın açıklamalarına dayanır (Coleman, 1992; Coleman, 1993b). Ancak bu etkileşimi olumlu toplumsal sonuçlara yönelten unsurların dikkate alınması da gereklidir. Coleman, bahsettiği bu etkilerin daha iyi analiz edilmesi konusunda, Sandefur & Meier & Campbell (2006) aile içi kaynaklar ile toplumsal kaynakların ayrıştırılması gerektiğine inanmaktadırlar. Buna göre aile içi kaynaklar daha çok aile formu ile ebeveynlerin rolünü ifade eder ve özellikle çekirdek sonrası aile formlarının etkilerine odaklanır (Edwards, 2004; Furstenberg & Kaplan, 2004). Coleman’a göre ebeveyn – çocuk ilişkisinin yaratabileceği olumlu sosyal sermaye kaynaklar, ebeveynlerin fiziki varlıklarıyla ilgilidir ve klasik çekirdek aile formunun en olumlu sonuçlar yaratma potansiyeline sahip olduğuna inanır (Coleman, 1988; Downey, 1995). Benzer bir biçimde kardeş sayısının az olması sosyal sermaye kaynaklarının etkinliğini arttırmaktadır (Shavit & Pierce, 1991). Bu etki yine büyük oranda doğurganlık çalışmalarında rasyonel tercih ilkelerinin uygulanmasını içeren “*kaynak seyreltme (resources dilution) modeli*” nin bir uygulaması olarak görülmektedir (Downey, 2001).

Yine özellikle kadınların çalışma hayatına katılması yolundaki yaygın etkilerin dışında bir görüşe sahiptir. Klasik modelde annenin çalışma hayatına katılması ile ailenin finansal kaynaklarının genişlediğine inanılır. Doğal olarak artan finansal kaynakların eğitime katılım oranlarını da yükselttiği görülmektedir (Kalil & Ziol-Guest, 2008). Ancak Coleman hem ailenin çocuklarını ayırabileceği zamanı azaltacağından, hem de sosyal kontrolün gelişmesini engelleyeceğinden eğitim başarısını olumsuz etkileyeceğine inanmaktadır (Muller, 1995). Nitekim Parcel & Maneghan (1994), Coleman’ın bu tezini annenin çalışma zamanının artmasıyla çocukların karşılaştığı davranışsal problemlerin arttığını göstererek desteklemektedir. Annenin işgücüne katılma hakkındaki bu yorum, genellikle fayda maksimizasyonunun dolaylı yadsınması olarak görülebilir. Ancak buradaki genel ilkeler büyük oranda işgücüne katılım kararını vermek konusunda, rasyonel tercih teorisinin açıklamalarından birisi olan “*zaman tahsisi (time allocation)*” ilkesiyle ilgilidir. Yani ebeveynlerin zaman tercihlerinin bir uzantısı olarak çalışma zamanı ve hane içi zaman dengesiyle ele alınır (Meester & Mulder & Fortuijn, 2007).

Coleman modelinin diğer bir yönünü ailenin toplumsal çevreyle ile kurduğu ilişkiler oluşturur ve bu ilişkiler genellikle “sosyal kapalılık” modeli çerçevesinde ele alınır. Bu model büyük oranda normlara ilişkin rasyonel

ilkelerin belirleyici temelini tasdik edilen bir niteliğe sahiptir (Fukuyama, 2009;Hechter & Kanazawa 1997). Yani ilkelerin bireysel metodolojiye uygun bir biçimde ilişkiisel düzeyde nasıl türetildiği ve bunların bireysel faydayla olan ilişkisine odaklanılır. Bu açıdan eğitime katılma açısından diğer veliler ve komşular gibi toplumsal çevreyle kurulan ilişkiler büyük oranda, sağlayacağı toplumsal faydalar gözetilerek kurulur. Benzer biçimde okul ile velilerin kurduğu ilişkilerde benzer ilkeler geçerlidir (Coleman, 1988; De Vos, 1989; Lee & Croninger & Smith, 1994). Özellikle toplumsal ilişkilerin kurulma düzeyi ile okul yönetimi ile kurulan bağlantıların önemi üzerinde durulmaktadır (Sandefur & Meier & Campbell, 2006).

Modelin kritik noktalarından bir tanesi, “sosyal sermaye”nin bir kaynak formu olarak hangi düzeyde etki yaptığı ve diğer kaynak biçimleri ile ne tür bağlantılar kurulabileceğine ilişkindir. Coleman (1988) sosyal sermayeyi, çoğunlukla finansal ve beşeri sermaye biçimlerinden bağımsız olarak ele almaktadır. Ancak bu etkinin özelliklerine nadiren değinmiştir ve daha çok diğer sermaye türlerini destekleyici boyutunu vurgulamıştır. Bu bakımdan sosyal sermaye, aile, topluluk (komşular, akran gruplarının velileri, vs.) ve okulun beşeri ve ekonomik sermayesi tarafından belirlenen ve eğitim başarısında aracı etkiler yapan bir faktör olarak ele alınmıştır (Huang, 2002). Smith & Beaulieu & Saraphine (1995), bu bakımdan Coleman’ın sosyal sermaye yorumunun bağlantısal bir karaktere sahip ve daha çok normların etkileri bağlamında sonuçlar üreten bir faktör olarak eğitime katılım yönünden etki yapabileceğini düşünmektedirler.

### **Coleman Modeli’nin Eleştirisi: Rasyonel Tercih Teorisine İtirazlar**

Coleman’ın eğitime katılma – sosyal sermaye arasındaki modelinin yarattığı tartışmalar geniş kapsamlı olmuştur. Bunların büyük bir bölümü, Coleman’ın spekülasyona yol açan, ebeveynlerin rolleri (özellikle annenin hane içi rolleri), Katolik okulların etkisi ve daha çok sosyal sermaye ve beşeri sermaye arasındaki bağlantıları kapsamaktadır. Bu önermelerin her birine ilişkin Coleman’ı destekleyen veya yeren geniş ampirik gözlemlere dayalı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların önemli bir bölümü, daha önce değinildiği gibi Coleman’ın rasyonel tercih teorisiyle kurduğu bağları yadsımaktadır. Gerçi Fine (2011) sosyal sermayeye dayanan bu tür bir tek boyutluluğunun, rasyonel tercih teorisinin dayatmış olduğu bağsızlığın bilinçsiz bir ön kabulü olduğu konusunda kapsamlı bir eleştiri getirmiştir. Burada ise Coleman’ın varsayımlarının rasyonel tercihin ilkelerine dayalı

olarak üç boyuttaki eleştirisine odaklanılacaktır. Bu eleştiriler büyük oranda Archer & Tritter (2000) tarafından, rasyonel tercih yaklaşımının sosyoloji teorisinin çağdaş eleştirilerinde odaklandığı üç yapısal unsurun gücü ile değerlendirildiği eğilimden türetilmiştir. Buna göre çağdaş ve geçerli bir teorik eğilim, “subjektivizm – objektivizm”, “aktör – yapı” ve “eş zamanlılık – art zamanlılık” dikotomilerine doyurucu cevaplar üretme durumundadır. Bu bakımdan Coleman’ın sosyal sermaye ve eğitime katılım arasında kurduğu bağlantılar bu düzeyde kritik edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu eleştirel eğilimlerin değerlendirilmesinde Pescosolido (1992)’nin sosyal etkileşimin öncelik ve belirleyiciliğini fazlasıyla göz ardı ettiğine yönelik itirazlarından ve Malesevic (2002)’nin teoriyi indirgemecilikle itham etmesini ve steril bir karaktere sahip olup, hegemonik ilişkilere neredeyse tamamen göz ardı etmesine yönelik görüşleri de dikkate alınmaktadır. Bu bakımdan hem Archer & Tritter (2000)’nin sınıflandırması; hem de bu iki önemli itirazın çıkış noktasından hareketle Coleman’ın sosyal sermaye modelinin rasyonel tercih teorisi temellerine dönük eleştiriler üç başlık halinde ele alınacaktır;

#### *a. Ampirik sonuçların tutarsızlığı*

Rasyonel tercih teorisinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi eylemi nedensellik ilkesi bağlamında ele almasıdır. Bu özellik doğal olarak teorinin, pratik eğilimli ve ampirik kanıtların yarattığı evrenselliğe bağımlı olması sonucunu doğurmaktadır. Yine kurulan yöntemsel bağlar, iktisadın kuvvetli ampirik karakterinin, eylemin sosyolojik açıklanmasında da kullanılmasını sağlamıştır. Hedström & Swedberg (1996), rasyonel tercih teorisinin savunduğu ampirisizmin, daha çok anket gibi yöntemlere dayanan ve değişken merkezli (variable centered) olan ana akım sosyolojiden farklılaştırdığını ileri sürmektedir. Rasyonel tercih teorisi için ampirik niteliklerin fazlaca vurgulanması, çoğu zaman açıklama becerisini diğerlerine kıyasla güçlendiren bir özellik olarak ele almıştır (Udehn, 2008; MacDonald, 2003).

Rasyonel tercih teorisi bağlamında eğitime katılma konusunda çok sayıda ampirik gözlem yapılmıştır (Hatcher, 1998). Ancak Coleman’ın sosyal sermaye modelinin özgün varsayımları dolayısıyla dikkate değer bir biçimde farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisinde De Garmo & Forgath & Martinez (1999) eğitime katılma eğilimlerinin genel olarak, sosyal kapalılık, kontrol ve kuşaklararası toplumsal denetim tarafından yönlendirilen bir faktör olmaktan çok; finansal kaynakların denetimi altında olduğunu göstermişlerdir. Bu bakımdan eğitime katılmanın aslen toplumsal gelir

eşitsizlikleriyle beraber düşünülmesi gerekliliğine inanmaktadırlar. Field & Schuller & Baron (2000) ise sosyal sermayenin toplumsal ağların ve ilksel ilişkilerin önemini abarttığını ve modern toplumlardaki formel kanalların işleyiş ilkelerini aşırı derecede göz ardı ettiği kanısındadır. Benzer şekilde Shah (2007) ABD'deki Laos'lu genç kadınlar üzerinde ve Pinkster (2007) Hollanda'daki Türk göçmen aileleri üzerine yaptığı çalışmalarda Coleman'ın altını çizdiği güçlü toplumsallıkların eğitim başarısı yaratmadığını aksine toplumsal yalıtılmışlığı arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlar genel olarak, Coleman modeli ile ilgili tutarsızlık iddialarının gücünü arttırmaktadır. Coleman'ın modeline ampirik sonuçlar bağlamında getirilen eleştiriler, daha çok epistemolojik köken ile ilgilidir ve sosyal sermaye ile eğitime katılma arasındaki ilişkinin fazlasıyla “indirgemeci” ve “iktisadi kurgunun dilinde” oluşturulduğu ileri sürülür (Smith & Kulynych,2002).

Bu açıdan eğitime katılma kararını etkileyebilecek karmaşık toplumsal faktörler karşısında fazla yavan kalan bir içeriğe sahip olma riski ile karşılaşmaktadır. Riskin en önemli sebebi makro faktörlerin etki alanının fazlasıyla dar tutulması ve bireyci metodolojinin izleklerine sıkıca bağlanma isteğinden kaynaklanabilir. Gerçekten de Coleman'ın sosyal sermaye modeli, bireyci metodolojinin kısmen kısıtlayıcı eylem yorumunu fazlaca önemser ve bu tür bir eğilim makro koşulların etkileme düzeyini algılama konusunda sorunlar taşıyabilmektedir (Fine, 2011). Bazı sosyologlar, bu kısıtlı çerçevenin açık dezavantajları nedeniyle rasyonel tercih teorisine yatkın olsalar dahi, Coleman'nın modelinden çok; sınıf ve toplumsal eşitsizliklerin yarattığı kısıtlar çerçevesinde bir tercih teorisi geliştiren *Breen & Goldthorpe Model* (Breen, 2001)'e daha fazla yakınlık duymaktadırlar (Stoche, 2007; Sullivan, 2006). Ancak eğitime katılma konusundaki yorumların daha yaygın olanları toplumsal öncülleri temel belirleyici olarak gören “yeniden üretim teorisi”ne dayanmayı daha uygun görmektedir (De Graaf & De Graaf & Kraaykamp, 2000; Katsilis & Rubinson, 1990). Bu durum rasyonel tercih teorisinin ve sosyal sermaye kavramının katkısının tamamen göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Yine özellikle teorik argümanların sağladığı gücün etkisiyle her iki eğilimi de bir arada değerlendiren çalışmalara da rastlanılabilmektedir (Van de Werfhost & Sullivan & Cheung, 2003).

Coleman'ın sosyal sermaye modelinin bu konudaki en önemli eksikliği, toplumsal ağların etkisi olarak tanımladığı yapısal faktörleri, tamamen ilişki düzeyinde kurması olmaktadır (Portes, 2000). Ancak asıl sorun bu ilişki tanımlama çerçevesine karşın, ölçme düzeyinde kullanılan yöntem

ve değişkenler ile veri kaynaklarının söz konusu bağlamın tamamen dışında oluşmuş olmasıdır. Coleman modelinde çoğunlukla, aile formu, hane halkı büyüklüğü, kardeş sayısı gibi değişkenleri rasyonel tercihlerin bir sonucu olarak görür. Örneğin ailenin çekirdek aile formunda olması ve tek çocuklu olmasını doğrudan ebeveynlerin rasyonel tercihinin bir göstergesi olarak değerlendirir. Bu tür hipotetik verilerin kullanımı, toplumsallığın tanımlanması konusunda da devam eder ve örneğin kilise faaliyetlerine katılım gibi ölçütler doğrudan güçlü toplumsallığın bir yansıması olarak görülür. Dolayısıyla bu tür veriler arasında kurulmaya çalışılan destekleyici ilişkilerin spekülatif karakterli olması doğaldır. Nitekim Morrow (1999), bu tür göstergelerin çoğu zaman keyfi olarak seçildiğini ileri sürmektedir. Benzer bir biçimde, çoğu zaman aynı yöntemi kullanan çalışmalar arasında dahi, ortaya çıkan birbirini yanlışlayıcı sonuçların büyük oranda ölçüme konusundaki kararlardaki tutarsızlığa bağlamaktadır. Doğal olarak bu ölçütler arasındaki bağlamsallıklar da keyfi olarak kurulmaktadır.

Ölçme ve veri tercihi bakımından ele alınması gereken bir başka sorun, Dika & Singh (2002) tarafından dile getirilen veritabanı tercihleri ile ilgilidir. Bu çalışmaların kullandığı veri ve ölçütlerin hemen hepsi sosyal sermaye için üretilmiş değildir. Dolayısıyla büyük ölçüde proxy göstergeler kullanılır ve sonuçta veri manipülasyonu ile karşılaşılması doğaldır. Ayrıca elde edilen verilerin ifade ettiği ilişkiselliklerin dinamiği hakkında fikir vermesi genellikle mümkün olmamaktadır Van Deth (2006), sosyal sermaye söz konusu olduğunda, verilere ilişkin farklılıkların ulaşılan sonuçları açık bir biçimde değiştirdiğini göstermiştir ve bu etkiye Coleman'ın modeli takip edildiğinde rahatlıkla rastlanılabilir.

Bu bakımdan Coleman'ın sosyal sermaye modeli, rasyonel tercih teorisinin kendisine tanıdığı ampirik üstünlüğe analitik olarak bakıldığında çok kısmi olarak sahiptir. Gerçi Coleman'nın analizinin eğitime katılım modelleri ve araştırmalarda kullanılan yöntemleri derinleştirdiği bir gerçektir (Heckman & Neal, 1996). Ancak metodolojik tercihlerin rasyonel tercih teorisinin vaat ettiği sonuçlara ulaşma konusunda yetersiz olduğu da açıktır. Bu tür bir "yetkinsizlik" büyük oranda, rasyonel tercih teorisinin yöneldiği analiz düzeyindeki eksikliklerin bir uzantısı olarak görülebilir. Nitekim daha önce de değinildiği gibi, rasyonel tercih yaklaşımı, ampirik düzeyde istatistikî analizlerden uzaklaşarak, özellikle iktisatta olduğu gibi matematiksel modellerin desteğiyle, olgular arasındaki anlamlı ilişkileri değerlendirmeye çalışmaktadır (Coleman, 1986). Ancak bunun için ihtiyaç

duyulan, sadece değişkenler arasındaki temel bağıntıları kurmaya yarayacak verilerin kullanılmasıdır (Hedström & Swedberg, 1996). Bu düzeydeki verilerin, günümüzde sosyolojik çalışmalara yön veren geniş veri setlerinden sağlanması hemen hemen imkansızdır. Bu tür aksiyomatik veriler ile daha çok davranışsal boyutta karşılaştırılması olasıdır. Nitekim rasyonel tercih yaklaşımı içerisinde davranışsal değerlendirmeleri içeren deney sonuçlarının güçlü bir kaynak olabileceğini öne süren görüşlere de rastlanılmaktadır (Kanazawa, 1999). Ancak bu sonuçların çok önem verilen mikro – makro bağlantıları kurma düzeyi şüpheli görülmelidir. Dolayısıyla Coleman Modeli'nin ampirik tutarsızlığının büyük ölçüde, değişken merkezli sosyolojik paradigmayı yadsımasına rağmen, uygulamaların tamamen bu amaçlarla derlenmiş veri tabanları üzerinden yürütülmesiyle ilgili görülebilir.

### ***b. Toplumsal bağlam ve iktidar ilişkilerinin yadsınması***

Coleman'ın sosyal sermaye modeline getirilen eleştiriler arasında yaygın bir biçimde kabul göreni, toplumsal ilişkilerin tarihsel bağlamdan ve iktidar ilişkilerinden kopuk ele alınmasının yol açtığı sonuçlara ilişkindir (Fine, 2011; Law & Mooney, 2006). Gerçekten yapılan çalışmalardan bir kısmı sosyal sermayenin toplumsal bağlam ve iktidar ilişkileri bağlamında şekillenebilen bir faktör olduğunu göstermiştir. Özellikle eğitime katılım söz konusu olduğunda bu tür ilişkilerin, sürecin kuşaklararası etkileşimlere açık olması nedeniyle daha net görüldüğü söylenebilir. Bu bakımdan toplumsal sınıf, toplumsal iktidar ilişkilerini gösteren faktörlerin eğitime katılım biçimlerinde önceliğe sahip olduğunu öne süren ve sosyal sermayenin bu tür etkilerin yanından oldukça kısıtlı bir açıklayıcılığı olacağını düşünen kapsamlı bir literatür mevcuttur.

Bunlardan birisinde Jaeger & Holm (2007) Danimarka'da sosyal hareketlilik desenlerinde sosyal sermayenin etkisini göstermeye çalışmışlardır. Coleman'ın tezine göre, sosyal sermaye eğitim başarısı yönünden finansal ve beşeri sermaye unsurlarına aracılık eden bir konuma sahiptir ve sosyal sermayenin olumlayıcı etkisi olmadan bu kaynakların eğitime katılma yönünden doğrudan etkilerinin sınırlı olacağını ileri sürmektedir. Bu bakımdan Danimarka örneğinin Coleman tezi için, oldukça açıklayıcı olduğu düşünülebilir. Zira İskandinav refah rejimlerinde, eğitime katılma bakımından özellikle finansal kaynakların belirleyiciliğini oldukça kısıtlayıcı alternatif kaynakların varlığı söz konusudur. Ancak analiz sonucunda, sosyal sermaye kaynaklarının belirleyiciliği, finansal ve beşeri sermaye kaynaklarından daha



zayıf olduğu görülmüştür. Bu nedenle sosyal sermayenin, diğer sermaye türlerinin dağılımından bağımsız bir kaynak olarak değerlendirilmemesi gerektiği ve toplumsal kaynak eşitsizliklerinin bir göstergesi olarak görülmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Benzer bir biçimde Ream & Pallardy (2008), sosyal sermaye kaynaklarının etkin bir biçimde kullanılabilmesi için önceliğin finansal sermaye kaynakları ile ilgili olduğunu ve ancak finansal refaha sahip ailelerin sosyal sermayenin olumlu sonuçlarından beslenebileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca yaptıkları analizin ardından, ailenin kuşaklararası etkileri yani sınıfsal devamlılığın sosyal sermayeyi asıl güçlendiren faktör olduğunu göstermişlerdir.

Coleman'ın tezi sadece sınıfsal ilişkilerin yaratabileceği etkiler açısından değil, Batı toplumlarında toplumsal iktidar ilişkisinin önemli göstergelerinden birisi olan “etnik farklılıkların” eğitime katılma yönünden yarattığı farklılıkları açıklama konusunda yetersiz görülmektedir. Sosyal sermaye modelinde bu alandaki farklılıklara, Güneydoğu Asyalı aileler üzerinden önemli bir yer ayırsa da, bu grupların Amerikan toplumunda neden geleneksel olarak eğitime katılma yönünde sürekli dezavantajlı konumda olduğunu açıklamamıştır (Mc Neal, 1999). Perna & Titus (2005) bu gruplara arasında özellikle ailenin katılım ve desteğinin eğitime katılımı etkisini değerlendirmeye çalışmışlardır. Buna göre, ailenin desteği konusunda sosyal sermaye kaynakları bakımından ABD'deki bazı etnik grupların (özellikle Coleman'da olduğu gibi Güneydoğu Asyalı ailelerin ve Afro-Amerikalıların) kaynakları fazlaysa da; bu desteğin doğrudan eğitime katılım oranlarının yükseltilmesindeki gücü yetersiz kalmaktadır. ABD'deki etnik gruplar arasında açık bir finansal avantaja sahip Beyaz Amerikalıların bu avantajı diğer kaynak türlerini de etkileyerek, onları eğitime katılma yönünden en sorunsuz grup yapmaktadır. Benzer bir biçimde Hagan & MacMillan & Wheaton (1996) ise ABD'deki göçmen grupların yeterli sosyal sermaye kaynağı üretme konusunda açık bir dezavantaja sahip olduklarını göstermiştir. Roscigno & Ainsworth – Darnell (1999) ise yine ABD'de hem farklı etnik grupların hem de düşük sosyo – ekonomik statünün uygun kaynaklardan mahrum olmak anlamına geldiğini ve bu durumun sosyal sermaye için de geçerli olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Coleman'ın toplumsal iktidar ilişkilerine ve özellikle de sınıfsal farklılıklara duyarsız modeline ilişkin en kapsamlı eleştirilerden birisi Horvat & Weininger & Lareau (2003) tarafından getirilmiştir. Buna göre Coleman'ın modelinde en baştan itibaren bir sınıfsal yanlılık mevcuttur zira Coleman



ideal ebeveyn – çocuk – toplum ilişkisini tanımlarken aslında “orta sınıf ailelerin” hayat tarzının bir göstergesini sunmaktadır. Ayrıca model yoluyla orta sınıf ilişki biçiminin tüm okul – veli ilişkilerine dayatılması söz konusudur. Örneğin veli toplantılarına katılım ve okul etkinliklerinin desteklenmesi gibi faktörler orta sınıfların eğitim denetimi anlayışının bir uzantısıdır. Buna karşın dezavantajlı gruplar, okulla bu tür ilişkiler kurma konusunda hem finansal kaynaklardan hem de doğrudan hayat tarzının getirdiği olumsuzluklara sahiptir. Okul – veli ilişkilerinin Coleman modeline uygun olarak kurulması, bu nedenle toplumsal iktidar ilişkilerinin yerleşmesi ve yeniden üretimini sağlamak gibi asli bir amaç ifade etmektedir. Nitekim yaptıkları etnografik çalışmada, avantajlı gruplardan gelen öğrencilerin okul içi ve dışı faaliyetlerde kayırdığını ve örneğin öğretmenlerin yanlış uygulamaları sonucunda avantajlı öğrencilere yönelmişse okul yönetimi tarafından hızlıca çözüldüğü; dezavantajlı kökenlere sahip öğrenciler için ise sorunun devamlılık kazandığını göstermişlerdir.

Gerçekten de Coleman’ın belirttiği eğitime katılımı yükseltici faktörlerin orta sınıfların ekonomik ve sosyal kaynakları ile hayat tarzları ile ilgili olduğunu gösteren çok sayıda çalışmadan bahsedilebilir. Lee & Bowen (2006), okul faaliyetlerine katılım yönünden orta sınıf ailelerin önemli ölçüde avantaja sahip olduğunu ve bunları hem sosyal sermayeyi güçlendirecek sürekli toplumsal ilişkilere hem de eğitim başarısına yönlendirme kabiliyetlerinin çok yüksek olduğunu göstermiştir. McPherson & Smith - Lovin & Cook (2001) ise toplumsal ağ ilişkilerinin ve yakınlıkların büyük oranda toplumsal benzerlik ilkesi etrafından kurulduğunu ve orta sınıf ailelerin okul ağları bu benzerliklerden fazlasıyla yararlandığını göstermiştir. Astone & McLanahan (1991) ise tek ebeveynli aile formunun orta sınıf ailelerde daha nadir görüldüğünü ve çekirdek aile eğitime katılma arasındaki ilişkinin bu bakımdan sınıfsal faktörler dikkate alınarak değerlendirilmesi kanısındadırlar. Hall (1999) da gönüllü katılım gruplarının ve sosyal organizasyonların büyük ölçüde sınıf yapısı ile ilgili olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan sosyal katılım ve bunlar üzerinde kurulabilecek ilişkilerde orta sınıfların daha maharetli olduğuna inanılmaktadır. Flouri (2006)’da sosyal sermayenin eğitime katılma oranlarını ancak yüksek öğrenim mezunu ve profesyonel mesleklere sahip ebeveynlerin çocukları bağlamında yönlendirici bir etki yaptığını göstermiştir. Ayrıca mesleki başarıyı etkileyen kontrol odağı (locus of control) ve kendine saygı gibi öğelerin gelişiminde bu tür aileler kanalıyla oluşturulan sosyal sermaye kaynaklarının değer kazandığını ileri sürmüştür.

Coleman'ın modeline yöneltilen tüm bu eleştiriler, aslında rasyonel tercih teorisinin bireyci metodolojisine yönelik kaygıların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Dowding & Hindmoor (1997) rasyonel tercih yaklaşımının toplumsal sınıflar gibi iktidar ilişkilerini yansıtan unsurlara kayıtsız kalmasının teorisinin bireyci olduğu kadar yapısalcı olmasının bir sonucu olarak algılanmaktadır. Teori tüm toplumsal ilişkileri bireysel eylem üzerinden kurarken aslında, bireyi eylemin amaçsallığa paralel olarak seçmen, işçi, sermayedar gibi rollerin adeta bir oyuncusu olarak değerlendirir. Dolayısıyla eğitime katılma yönünde sosyal sermayenin veli olarak davranan bireylerin çaba ve etkileşimleri ile doğabilecek sonuçların sorumluluklarına bağlanmaktadır. Böyle bir tavrın eylemi tekdüzeleştireceği açıktır ve eylemin koşulsallığının tamamen göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Ayrıca sadece genelin açıklanmasına odaklanılır ve stereo tiplerin yaratacağı öznelendirme probleminin daha net bir biçimde tekrarlanması riskine ortaya çıkarır. Bu bakımdan toplumsal sınıf gibi holistik kategorilerin toplumsal eylemi anlama konusunda yetersiz olacağına dair başlangıç eleştirisine rağmen; teorisinin ulaştığı sonuç, bir birini tekrarlayan prototipler yaratılmasıdır (Barnes & Sheppard, 1992). Eğitime katılma yönünden bu durum netleştirildiğinde, toplumsal sınıflar üzerinden eğitime katılma stratejilerinin yaratacağı tek boyutluluktan uzaklaşma amacıyla, bireysel düzeyde eğitim kararını belirleyen süreçler analiz edilmek istenirken; bu kez de veliler, okul yöneticiler, öğrenciler vb. gibi benzer davranış kalıplarına sahip kısmi düzeyde açıklayıcı ideal tiplere ulaşılmaktadır. Ancak bu kez de davranışın toplumsallığını tamamen göz ardı eden ve gündelik hayatta karşılaşılması imkansız eylem modellerine ulaşılmaktadır. Bu modellerin açıklayıcı gücü de sadece teorik düzeyde kalmakta, toplumsal sonuçları belirleyebilecek önemli faktörler, aktörler arası sürtünmesiz alanlar yaratan “tercih” kriterine feda edilmektedir. Dolayısıyla Coleman'ın politika oluşturma konusunda yetkinlik iddiasında bulunduğu bireysel eylemi değerlendirme amacı gözden kaybolmaktadır.

### *c. Kültürel farklılıklar ve cinsiyet faktörünün göz ardı edilmesi*

Coleman'ın modeline getirilen eleştiriler, makro etkenlerin sadece toplumsal sınıflar ve etnisite bağlamındaki zayıflıklarına yönelmiş değildir. Modelin evrenselleştirici doğasının yarattığı sorunlar ve bunların kültürel bağlamı da çoğunlukla eleştiri konusu olmuştur. Whitford (2002) söz konusu yaygın eleştirinin teorisinin iddia ettiği “portfolyo eylem modelinin (portfolio model of actor)” sonucu olduğu ileri sürmüştür. Bu tür bir modelin kültürel veya

cinsiyete ilişkin algı ve kültür farklılıklarına dikkat etmemesi başlangıçta çok anlamlı gözükmebilir. Zira evrensel aktör modeline göre diğer bütün toplumsal ilişkiler, rasyonel saiklerin yönlendirdiği durumsallıkların bir neticesi olarak ele alınmaktadır. Ancak rasyonel tercih yaklaşımıyla benzer bir paradigmanın ürünü olan “feminist teori” ve “kültüralizm” bu tür bir evrensellik iddiasını katı bir biçimde yadsır ve geride bırakılan hegomonik büyük anlatılar dünyasının bir uzantısı olarak görmektedir. Bu nedenle rasyonel tercih teorisinin kritik yaklaşımının paradigmatik niteliklerinin iyi analiz edilmesi gerekir ve Zafirovski (1999) iddia ettiği tarzda asıl odak notasının büyük anlatılardan kopmak değil; iktisatta olduğu gibi yönetsel mükemmelliğe ulaşmak olduğuna dikkat edilmesi gerekir.

Rasyonel tercih yaklaşımının bu yönü, yani iktisatla kurulan bağlantılar ve özellikle “homo-economicus” ile yakınlıklar, feminist eleştiri tarafından çabuk fark edilmiştir ve eleştiriler genellikle bu yakınlık üzerinden kurulur. Friedman & Diem (1993) bu eleştirilerin iki grupta toplanabileceğini ileri sürmektedir. Bunlardan ilkinde göre rasyonel tercih yaklaşımının eylem teorisinden türeyen Coleman’ın sosyal sermaye modeli gibi yaklaşımlar, evrenselleştirici olduğu kadar “ayırıcı benlik (*separative self*)” kavramına dayanır. Buna karşın feminist eleştirinin temel amacı “birleştirici benlik (*connective self*)”e dayanan bir eylem algısının yerleşmesini sağlamaktır. Ayırıcı benlik yaklaşımı, “ben ve diğerleri” ayrımından hareket eder ve “ben”nin varlıksal otonomisine dayanır. Buna karşın modern kurumsal düzen kadınlar ve erkekler arasında “ben”nin mutlak bağımsızlığını ifade edecek fırsatlar yaratmaz. Zira “kadınlık” durumu büyük ölçüde “birleştirici benlik” üzerinden kurgulanır. Dolayısıyla bu ayrımın farkında olmayan bir teorik olgunun “cinsiyetçi” olacağı açıktır. İkinci tür eleştiriler bu talep üzerinden yükselir ve rasyonel tercih yaklaşımının toplumsallaşmanın bütünü, bireysel çıkar bağlamında değerlendirerek, cinsiyet sorununu tamamen göz ardı ettiğine inanılmaktadır. Bu noktadan hareket eden Morrow (1999), Coleman’ın sosyal sermaye modelini kadın sorununa karşı “kör kalmakla” itham etmiştir.

Coleman’ın modeline yönelik cinsiyetçi eleştirilerin de benzer noktalardan hareket ettiği görülmektedir. Bir kısım eleştiri toplumsallığın ve ebeveyn olmanın sadece “erkek egemen” anlamı ile kurulduğuna; buna karşılık kadınların toplumsallığa ve çocuklarına yönelik bakış açılarındaki farklılıkların dikkate alınmamasına odaklanır. Özellikle kadınların hane içinde yardımcı rollerinin ön plana çıkarılması, çoğu yorum tarafından

“muhafazakâr” olarak değerlendirilmektedir (Schuller & Baron & Field, 2000). Yine ailenin çoğunlukla baba denetiminde kurulan ilişkiler bütünü olarak değerlendirilir. Babanın rolleri rasyonel ilkelerin değerlendirilmesi yönünde daha stratejik ve önemli görülürken; annenin rolleri içe kapalılık ile tanımlanması önemli ölçüde erkek egemenliğin yeniden üretici bir faktör olarak görülmüştür (Kovalainen, 2004). Ayrıca annenin toplumsal çevreyle ilgili kurduğu yakınlıklar genellikle komşularla iyi ilişkiler veya daha az konvansiyonel toplumsal üyelikler ile ilgili görülmüştür. Etkin sonuçlar üretme kabiliyeti genellikle erkeklere tanınmış ve toplumsal organizasyonlarda kadınların ikincil konumunun yaratabileceği sonuçlara hiç değinilmemiştir (Bruegel, 2005).

İkinci tür eleştiriler ise Coleman’ın kadınların eğitime katılma konusundaki dezavantajlarını göz ardı ettiğini düşünmektedir. Örneğin Beattie (2002), beşeri sermaye yaklaşımı gibi Coleman’ın sosyal sermaye modelinin de öğrencileri fayda hesabı peşinde koşan “ergen ekonometrisyenler” gibi gördüğünü, oysaki eğitime katılım kararını etkileyen pek çok belirleyici faktörün bu bakış açısı tarafından perdelendiğini ileri sürmüştür. Özellikle kadın öğrencilerin durumu erkeklerin konumuyla kıyaslandığında sosyal sermaye kaynaklarından yararlanma düzeylerinin oldukça düştüğü sonucuna ulaşmıştır. Mc Neal (1999) ise yaptığı analizde aile desteğini eğitime katılımında kullanma yönünde erkeklerin kadınlardan daha başarılı olduğunu ve başarılı erkek öğrencilerin daha fazla desteğe sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir biçimde Scott (2004), İngiltere örneğinde erkeklerin diğer sermaye türleri ile birlikte sosyal sermaye kaynaklarına ulaşım bakımından daha avantajlı konumda olduklarını, çoklu dezavantajların kadınların eğitime katılım oranlarını düşük düzeylerde bıraktığını göstermiştir.

Coleman modelinin evrenselleştirici ön kabullerine karşı geliştirilen ikinci tür eleştiri kültürel bağlamın dikkate alınmaması ile ilgilidir. Eğitime katılma alanında karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmalar, kültürün göz ardı edilemeyecek bir değişken olduğunu göstermiştir (Dandy & Nettelback, 2002; Smith & Cheung, 1986). Buna karşın Coleman’ın sosyal sermaye ve eğitime katılma ile kurduğu ilişkiler genellikle Amerikan toplumunun bağlamında anlamlı görülmektedir. Bu bakımdan McNeal (2001), Coleman’ın modelinin eğitime katılma bakımından anlamlı olabilmesi için farklı kültürlerdeki etkilerinin de görülmesi gerektiğine inanmaktadır.

Bu uyarıya uygun bir biçimde ancak farklı kültürler ortamlarda sosyal sermaye modelinin etkisini test eden sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bun-

lar modeli ancak kısmen doğrulamışlar, ancak farklılaşmalar ve bunların nedenleri konusunda sınırlı çıkarımlara sahip olmuşlardır. Örneğin Hango (2007), İngiltere’de düşük sosyo-ekonomik koşullara sahip öğrenciler arasında Coleman modelinin geçerliliğini arttırmıştır. Bu grup arasında sosyal sermaye kaynaklarının güçlü olmasına ilişkin sınırlı sonuçlara ulaşmıştır. Ancak 11-16 yaş grubunda babaları istihdam edilen çocuklarda özellikle babanın okul ile etkileşimlerde bulunması durumunda eğitime katılım yönünden olumlu sonuçlarla karşılaşmıştır. Benzer şekilde Croll (2004) İngiltere örneğinde yaptığı çalışmada özellikle aile içi destek ve etkileşimin, örneğin ev ödevlerinin veliler tarafından kontrolünün eğitime katılma oranlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Norveç örneğinde Huang (2009), aile içi ilişkilerin eğitime katılma oranlarını arttırdığını, fakat toplumsal ilişkilerin ve okulla kurulan ilişkilerin daha kısmi etkilerinin olduğunu göstermiştir.

Ancak tüm bu örnekler benzer veya yakın ekonomik ve kültürel koşullara sahip kültürlerden gelen örneklerdir. Buna karşın farklı toplumsal bağlamları karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalar nadirdir. Bunlardan ilk akla geleninde Bassani (2006), PISA verilerini kullanarak ABD, Kanada ve Japonya’daki farklılıkları ele almaya çalışmıştır. Sonuçlara göre ABD ve Kanada’da Coleman modeline uygun bir biçimde aile içi iletişim biçimlerinin etkisinin belirgin olmakla birlikte, Japonya’da bu etkinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Bunun temel nedeni olarak da, Japon kültüründe akrabalık ve benzeri diğer yakınlıkların aile içi kaynaklardan daha fazla etki yapması olduğunu ileri sürmüştür. Gerçekten de örneğin Sahra – altı ülkelerde Lloyd & Blanc (1996) aile içi etkin iletişim kanallarının çok etkin çalışmadığı durumlarda akrabalar ve klan gibi bağlantıların etkili sonuçlar üretebildiğini ve bunu daha çok denetim ve katılım gibi modern ilkelere çok kuşaklararası hiyerarşiye dayalı etkileşimlerin ürünü olduğunu göstermiştir.

Bu açıdan Coleman’ın sosyal sermaye modeli toplumsal iktidar ilişkilerinde olduğu gibi, kültüre ilişkin olarak da gündelik hayatın deneyime bağlı olarak yordanması şeklinde ele alan rasyonel tercih yaklaşımının bir örneğidir. Buna göre kültür işbirliğini kolaylaştıran ve enformasyona ulaşmayı içeren maliyetleri düşüren bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Whitefield & Evans, 1999). Ancak kültür çoğu zaman bu tür bir yordam bütünü olmaktan öteye geçen bir anlam kazanabilmektedir. Değerler ve anlamların yönlendirdiği bu etkiler, eğitime katılma konusunda bilinen yöntemlerin farklılaşmasına da neden olabilmektedir. Örneğin Coleman modelinde kardeş sayısının artması eğitime katılma oranlarını düşürmektedir

ve bu etki ebeveyn desteğinin seyrelmesi ile ilgili olduğu düşünülür. Ancak gelişmekte olan ülkelerde ebeveynlerin söz konusu destekleri sağlaması, eğitim oranlarının genel seviyesi nedeniyle benzer sonuçlar doğurmaz. Burada özellikle kardeşlerin birinin yüksek öğretim şansı yakalaması, diğer kardeşlerin bilgi, yöntem ve motivasyonları etkileyebilir. Dolayısıyla bu tür durumlarda kardeşler arası yükümlülükleri kuran değer sistemlerinin dikkate alınması gerekir. Nitekim Zuluaga (2010), Kolombiya örneğinde yüksek öğrenim mezunu ağabey veya ablalara sahip öğrencilerin yüksek öğrenime katılma olasılıklarının yükseldiğini göstermiştir. Dolayısıyla kültür, evrenselleştirici öğelerin aksine kaynakların kullanılma biçimlerini farklılaştırabilir ve bu farklılıklar göreceli bir önem sırası oluştururlar. Ancak bu tür etkilere Coleman modelinde değinilmemesi özellikle uygulamalı çalışmalarda farklı etkilerin ortaya çıkmasını açıklayamamaktadır.

### **Sonuç**

Sosyal sermaye kavramı, disiplinler arası niteliklerinin etkisiyle, son çeyrek yüzyılda sosyal bilimlerde ilgi gören kavramlardan bir tanesidir. Kavram özellikle toplumsal ilişkiler ile iktisadi sonuçlar arasında açıklımlar sunabilme yeteneğine sahip olması dolayısıyla, eğitime katılma konusunda da çok referans alınmıştır. Eğitime katılma konusunda, daha geleneksel modeller doğrudan hane halkı bütçesiyle ilgi kuran açıklamalarda bulunmaya eğilimlidir. Ancak eğitim gibi bir konuda toplumsal ilişkilerin belirleyici yönüne de dikkat edilmesi gereğine ilişkin çok sayıda kanıttan bahsedilebilir. Buna karşın eğitime katılmayı sosyal sermaye üzerinden anlamının iktisadi koşullara bağlı tek düze yorumlardan ne düzeyde ayrılabilceği tartışma konusudur. Bunun temel nedeni, sosyal sermaye kuramcıları tarafından çok dikkat edilmeyen epistemolojik kökenlerdir. Benzer bir biçimde eğitime katılma konusunda sık rağbet gören Coleman'ın sosyal sermaye modelinde rasyonel tercih teorisine bağlı kökenler neredeyse hiç dikkate alınmamıştır.

Coleman'ın sosyal sermaye yaklaşımında odak noktası bireyleri diğerleri ile kurduğu ilişkilerin rasyonel saikler tarafından yönlendirildiğini iddia eder. Bireyci metodolojiden hareketle toplumsallığın aktörlerin amaçsallığı tarafından şekillendirdiği düşünülür. Söz konusu amaçsallığı yönlendiren üç unsur olduğunu iddia eder ve bunların yükümlülükler, beklentiler ve güvenden oluştuğunu öne sürmektedir. Bu üç tür ilişki modu, normlar, moral yakınlıklar ve sosyal kontrol gibi toplumsallığın temelini oluşturan değerler sistemine yön veren unsurlar olmaktadır. Bu unsurlar aynı zaman-



da toplumsallığın kaynak niteliğini oluşturan yapılardır ve bu kaynakların kullanım ve değerlendirilmesi rasyonel ilkelerin kuruculuğunda söz konusu olabilmektedir. Bu tür bir mekanizmanın, eğitime katılım sürecine tercümesi büyük oranda ebeveyn – çocuk ve toplumsal çevre düzeniyle sağlanır ve her bir unsurun neden bireysel fayda yarattığının betimlenmesi en önemli amaçtır. Ancak Coleman modelinde aynı zamanda toplumsal iyi ile bireysel iyi arasındaki uyumun nasıl sağlandığını göstermek de önemlidir. Bu hedef çoğunlukla sosyolojinin, eylem teorisiyle ilgilenerken, temellerini kaybettiğine yönelik eleştirilere bir karşılık olarak düşünülür. Coleman odak olarak kabul ettiği bu noktanın önemini, sosyologların temel görevi olarak gördüğünü ifade ederek gösterir.

Coleman'ın sosyal sermaye modelini temel alan çok sayıda çalışma yapılmıştır ve Coleman'nın varsayımlarının özellikle ampirik kanıtları gösterilmeye çalışılır. Ancak literatürdeki bu çalışmalar çoğunlukla hangi faktörlere vurgu yapılması konusunda “kristalize” eden sonuçlara işaret edememiştir. Daha çok karmaşık argümanlar yoluyla destekler oluşturulması veya kısmi kanıtlar ve akıl yürütmelerin tekrarlanmasıyla karşılaşılmıştır. Dolayısıyla Coleman modelinin ne düzeyde geçerli olduğuna ilişkin bir fikir edinilmesi zor gözükmemektedir. Bu durum, bir ölçüde rasyonel tercih yaklaşımının teorik cazibesine bir örnek olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de rasyonel tercih teorisi, ayrıntılı bir modelleme eğilimi ve bireysel eylem üzerinden başlangıçta ikna edici bir açıklama alanı sunar. Özellikle geleneksel değerlendirmelerin yetersizliği konusunda, bu düzeyde bir analiz gücüne araştırmacılar genellikle karşı koyamazlar. Yine ayrıntılı eylem modelleri ve bu modellerin düzgün kurulmuş “nedensellikler” ile desteklenmesi rasyonel tercih teorisinin göz ardı edilemez çağdaş bir sosyolojik eğilim olduğu konusunda şüphe bırakmamaktadır.

Söz konusu teorik cazibeye karşın, rasyonel tercih yaklaşımının sosyolojik karşılıklar konusunda ancak başlangıç yargıları bakımından desteklenebilir. Özellikle toplumsalın eylemden yola çıkarak kurulması ve diğerleri ile ilişkilerin sadece “amaçsallık” yönünden değerlendirilmesi, yapısal unsurların tamamen göz ardı edilmesine neden olabilir. Bu nedenle hem rasyonalite ilkesine hem de bireyci metodolojiye daha gevşek bağlılıklara sahip eğilimlerin daha fazla karşılık bulmasına neden olmaktadır. Bu tür bir zayıf bağımlılığın sosyolojiye dönük çağdaş eleştiriler konusunda anlamlı olabileceğini düşen eğilimlerin daha fazla karşılık bulabildiği rahatlıkla söylenebilir. Coleman'ın yaklaşımını bu bakımdan değerlendirmek, daha



anamlı sonuçlar üretebilir. Benzer bir biçimde eğitime katılım yönünden getirilen eleştirilerin teorinin özellikle daha katı versiyonlarına yönelen şüpheler ile birlikte düşünmek daha yerinde olabilir.

Ancak daha gevşek bağlılıkların teorik bir argümanı daha iyi temsil ettiğini söylemek de zorlayıcı olmaktadır. Örneğin bu çalışmada ele alınan ilk grup eleştiri, ampirik ögelere ağırlıklı başvurulmasına karşın bunlardan nedensellik içerebilecek sonuçlar türetilmesinin yarattığı sıkıntılar üzerinedir. Özellikle uygun değişken ve yöntemler üzerinde fazla düşünülmemesinin yarattığı bu sorunlar, aynı zamanda başlangıçta mikro – makro bağlantılar konusundaki vaatlerin şüpheyile karşılanmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada ikinci ve üçüncü gruptaki eleştiriler de aslında mikro düzeydeki eylem teorisindeki iddialı konuma karşın, makro değişkenlerin bazen hiç, bazen eksik hesaba katılması ile ilgilidir. İkinci gruptakiler, toplumsal çatışma alanları ve hiyerarşik ilişkilerin özellikle toplumsal sınıf faktörünün eğitime katılma konusunda göz ardı edilmesinin yaratabileceği sorunlar üzerinedir. Üçüncü grup eleştiriler ise cinsiyet üzerinde yoğunlaşmasının yanında, aynı zamanda kültür gibi bağlamsal öğelerin dikkate alınma talebini içerir. Coleman'ın çalışması Amerikan toplumundaki öğelere fazla bağımlı görülür ve cinsiyet farklılıklarına özellikle alt gruplarda yaratabileceği sorunları neredeyse hiç dikkate almaz.

Bu bakımdan bu çalışma boyunca yapılan tartışmanın Türk toplumu için anlamlı olduğunu düşünmek zor olabilir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda Coleman'ın sosyal sermaye modeline son dönemlerde sayıları artmakla birlikte az ilgi gösterilmiştir ve Türk toplumunda modelin anlamlılığında dönük sınırlı düzeyde tartışma mevcuttur. Benzer bir biçimde, rasyonel tercih sosyolojisinin Türkiye'deki sosyolojik eğilimler arasında tartışılan veya taraftar bulan bir yaklaşım olduğu da söylenemez. Ancak örtük de olsa rasyonel tercih yaklaşımına yakın görülecek yorumların, özellikle kuşaklararası ilişkileri açıklama konusunda sık başvurulan argümanlar olduğu düşünülebilir. Örneğin ailenin toplumsal katılımına ilişkin yapılan gözlemler, toplumsal bağlamlara dikkat edilmeden değerlendirilir ve normatif bir değerlendirme çerçevesi daha fazla destek bulur. Benzer bir biçimde ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkilerde, çocuğa yönelik sosyal kontrolün daha çok ebeveynlerin gelecek beklentileri ile ilgili olduğu düşünülür. Yani Türkiye'de insanlara yaşlanma gibi riskler karşısındaki formel desteklerin eksikliğinde çocuklar tarafından sağlanabilecek destekleri gözettiklerine inanılır. Dolayısıyla güncel kaynaklar ile olası kaynaklar arasındaki dengenin özellikle

yüksek öğrenime katılma yönünde belirleyici olduğuna inanılır. Bu etkinin rasyonel tercih yaklaşımının aktöre yüklediği “fayda kollayıcılık” la benzer bir içeriği taşıdığı açıktır. Yine eğitime yönelik yönlendirici faaliyetler, büyük oranda ebeveynlerin eğitim düzeyiyle paralel değerlendiren “beşeri sermaye” yaklaşımının bir ürünüdür ve sosyal etkilerin zenginleştirilmesi konusunda sosyal sermayenin aracı bir rolüne benzer bir yaklaşım örtük olarak yaygın kabul görmektedir. Bu yüzden doğrudan değil ama, dolaylı bir etkinin yarattığı sonuçların bu çalışmada değerlendirilen çerçeveye ile ele alınması mümkün gözükmektedir.

### KAYNAKÇA

Archer, M.S & Tritter, J.Q (2000), *Rational Choice Theory: Resisting Colonization*, London: Routledge

Astone, Nan Marie & McLanahan, S.S. (1991), “Family Structure, Parental Practices and High School Completion”, *American Sociological Review*, 56 (3), 309 – 320

Baron, James N. & Hanan, M.T. (1994), “The Impact of Economics on Contemporary Sociology”, *Journal of Economic Literature*, 32 (3), 1111 – 1146

Barnes, Trevor J. & Sheppard, E. (1992), “Is There a Place for the Rational Actor? A Geographical Critique of the Rational Choice Paradigm”, *Economic Geography*, 68 (1), 1 – 21

Bassani, Cherylynn (2006), “A Test of Social Capital Theory Outside of the American Context: Family and School Social Capital and Youths’ Math Scores in Canada, Japan, and the United States”, *International Journal of Educational Research*, 45 (6), 380 – 403

Baştürk, Şenol (2011), “Türk Toplumunda Sosyal Sermaye, Toplumsal Ağlar ve Sosyal Hareketlilik”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa

Beattie, Irene R. (2002), “Are All Adolescent Econometricians Created Equal? Racial, Class, and Gender Differences in College Enrollment”, *Sociology of Education*, 75 (1), 19 – 43

Blossfeld, Hans-Peter (1996), “Macro-sociology, Rational Choice Theory and Time: A Theoretical Perspective on Empirical Analysis of Social Processes”, *European Journal of Sociology*, 12 (2), 181 – 206

Blumer, Martin (1996), "Sociological Contribution to Social Policy Research", *James S. Coleman*, (eds. Clark, J.), London: Routledge Farmer, 113 – 130

Boudon, Raymond (1998), "Limitations of Rational Choice Theory", *American Journal of Sociology*, 104 (3), 817 – 828

Bourdieu, Pierre & Wacquant, L.J.D. (2003), *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*, (çev. Ötügen, N.), İstanbul: İletişim Yayınları

Boxman, Ed A.W. & De Graaf, P.M. & Flap, H.D. (1991), "The Impact of Social and Human Capital on the Income Attainment of Dutch Managers", *Social Networks*, 13 (1), 51 – 73

Breen, Richard (2001), "A Rational Choice Model of Educational Inequality", [http://www.march.es/ceacs/publicaciones/working/archivos/2002\\_166.pdf](http://www.march.es/ceacs/publicaciones/working/archivos/2002_166.pdf)

Brehm, John & Rahn, W. (1997), "Individual – Level Evidence for Causes and Consequences of Social Capital", *American Journal of Political Science*, 41 (3), 999 – 1023

Bruegel, Irene (2005), "Social Capital and Feminist Critique", *Women and Social Capital*, (eds. Franklin, J.), London: London South Bank University, 4 – 17, <http://www.payonline.lsbu.ac.uk/ahs/downloads/families/familieswp12.pdf#page=5>

Burt, Ronald (2000), "The Network Structure of Social Capital", *Research in Organizational Behaviour*, 22, 345 – 423

Christiano, Thomas (2004), "Is Normative Rational Choice Theory Self Defeating?", *Ethics*, 115 (1), 122 – 141

Coleman, James S. (1986), "Social Theory, Social Research and Theory of Action", *The American Journal of Sociology*, 91 (6), 1309 – 1335

Coleman, James S. (1987), "Families and Schools", *Educational Researcher*, 16 (6), 32 – 38

Coleman, James S. (1988), "Social Capital in Creation of Human Capital", *The American Journal of Sociology*, 94, S104 – S120

Coleman, James S. (1992), "Social Capital, Human Capital, and Investment in Youth", *Youth Unemployment and Society*, (eds. Petersen, A.C. & Mortimer, J.T.), Cambridge: Cambridge University Press, 34 – 50

Coleman, James S. (1993a), "The Rational Reconstruction of Society: 1992 Presidential Address", *Sociological Review*, 58 (1), 1 – 15

Coleman, James S. (1993b), "The Impact of Gary Becker's Work on Sociology", *Acta Sociologica*, 36 (3), 168 – 178

Coleman, James S. (1996a), "A Vision for Sociology", *James S. Coleman*, (eds. Clark, J.), London: Routledge Farmer, 382 – 390

Coleman, James S. (1996b), "Reflections on Schools and Adolescents", *James S. Coleman*, (eds. Clark, J.), London: Routledge Farmer, 19 – 25

Coleman, James S. & Fararo, T.J. (1992) (eds), *Rational Choice Theory: Advocacy and Critique*, California: Sage Pub.

Collins, Randall (1996), "Can Rational Action Theory Unify the Future Social Science?", *James S. Coleman*, (eds. Clark, J.), London: Routledge Farmer, 366 – 381

Cook, K.S. & Whitmeyer, J.M. (1992), "Two Approaches to Social Structure: Exchange Theory and Network Analysis", *Annual Review of Sociology*, 18, 109 – 127

Croll, Paul (2004), "Families, Social Capital and Educational Outcomes", *British Journal of Educational Studies*, 52 (4), 390 – 416

Dandy, Justine & Nettelback, T. (2002), "A Cross – Cultural Study of Parents' Academic Standards and Educational Aspirations for Children", *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 22 (5), 621 – 627

De Garmo, David S. & Forgath, M.S. & Martinez, C.R. (1999), "Parenting of Divorced Mothers as a Link between Social Status and Boys' Academic Outcomes: Unpacking Effects of Socioeconomic Status", *Child Development*, 70 (5), 1231 – 1245

De Graaf, Nan Dirk & De Graaf, P.M. & Kraaykamp, G. (2000), "Parental Cultural Capital and Educational Attainment in Netherlands: A Refinement of the Cultural Capital Perspective", *Sociology of Education*, 73 (2), 92 -111

De Vos, Henk (1989), "A Rational Choice Explanation of Composition Effects in Educational Research", *Rationality and Society*, 1 (2), 220 – 239

Dika, Sandra L. & Singh, K. (2002), "Applications of Social Capital in Educational Literature: A Critical Synthesis", *Review of Educational Research*, 72 (1), 31 – 60

Dowding, Keith & Hindmoor, A. (1997), "The Usual Suspects: Rational Choice, Socialism and Political Theory", *New Political Economy*, 2 (3), 451 – 463

Downey, Douglas B. (1995), “When Bigger is not Better: Family Size, Parental Resources and Children’s Educational Performance”, *American Sociological Review*, 60 (5), 746 – 761

Downey, Douglas B. (2001), “Number of Siblings and Intellectual Development: The Resources Dilution Explanation”, *American Psychologist*, 56 (6/7), 497 – 504

Edling, Christofer & Stern, C. (2003), “Scandinavian Rational Choice Sociology”, *Acta Sociologica*, 46 (5), 5 – 16

Edwards, Rosalind (2004), “Present and Absent in Troubling Ways: Families and Social Capital Debates”, *The Sociological Review*, 52 (1), 1- 21

Elias, Norbert (2007), *Uygurlık Süreci – cilt 2: Sosyo-Oluşumsal ve Psikolojik – Oluşumsal İncelemeler Toplumun Değişimleri Bir Uygurlaşma Teorisi için Taslak*, (çev. Özbek, E.), İstanbul: İletişim Yayınları

Favereau, Oliver (2005), “The Missing Piece in Rational Choice Theory”, *Revue Française de Sociologie*, 46 (5), 102 – 122

Field, John (2006), *Sosyal Sermaye*, (çev. Bilgen, B. & Şen, B.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Field, John & Schuller, T. & Baron, S. (2000), “Social Capital and Human Capital Revisited”, *Social Capital: Critical Perspectives*, (eds. Baron, S. & Field, J. & Schuller, T.), Oxford: Oxford University Press, 243 – 263

Fine, Ben (2011), *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı: Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi, Politik ve Sosyal Bilimler*, (çev. Kars, A.), İstanbul: Yordam Kitap

Fletcher, Anne C., vd. (2001), “Social Network Closure and Child Adjustment”, *Merill – Palmer Quarterly*, 47 (4), 500 – 531

Fletcher, Anne C. & Hunter A.G. & Eanes, A.Y. (2006), “Links Between Social Network Closure and Child Well – Being: The Organizing Role of Friendship Context”, *Developmental Psychology*, 42 (6), 1057 – 1068

Flouri, Eirini (2006), “Parental Interest in Children’s Education, Children’s Self- Esteem and Locus of Control, and Later Educational Attainment: Twenty-Six Year Follow-up of the 1970 British Cohort”, *British Journal of Educational Psychology*, 76 (1), 41 – 55

Foucault, Michael (2011), *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, (haz. Keskin, F.), (çev. Ergüden, I. & Akinhay, O.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Frank, Robert H. (1992), “Melding Sociology and Economics: James Coleman’s Foundations of Social Theory”, *Journal of Economic Literature*,

30 (1), 147 – 170

Freidman, Debra & Diem, C. (1993), “Feminism and the Pro-(Rational)-Choice Movement: Rational Choice Theory, Feminist Critiques, and Gender Inequality”, *Theory on Gender Feminism on Theory*, (eds. England, P.), Hawthorne: Walter De Gruyter Inc., 91 – 114

Fukuyama, Francis (2009), *Büyük Çözülme: İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, İstanbul: Profil Yayıncılık

Furstenberg, Frank F. & Kaplan, S.B. (2004), “Social Capital and Family”, *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, (eds. Scott, J. & Treas, J. & Richards, M.), 218 – 232

Gale, Ann (1998), *Toplumsalın Sökümü: Yapıbozumcu Bir Sosyolojiye Doğru*, (çev. Küçük, M.), Ankara: Birey Yayıncılık

Gamarnikow, Eva & Green, A.G. (1999), “The Third Way and Social Capital: Education Action Zones and a New Agenda for Education, Parents and Community, *International Studies in Sociology of Education*, 9 (1), 3 -22

Giddens, Anthony (1999a), *İleri Toplumlara Sınıf Yapısı*, (çev. Baldık, Ö.) İstanbul: Birey Yayıncılık

Giddens, Anthony (1999b), *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*, (çev. Özel, H.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayıncılık

Giddens, Anthony (2003), *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi*, (çev. Balkız, B. & Tatlıcan, Ü.), İstanbul: Paradigma Yayınları

Giocoli, Nicola (2003), *Modelling Rational Agents: From Interwar Economics to Early Modern Game Theory*, Cheltenham: Edward Elgar Pub.

Glaeser, Edward L. , vd. (1999), “What is Social Capital? The Determinants of Trust and Trustworthiness”, *NBER Working Paper*, no.7216, <http://www.nber.org/papers/w7216>

Goldthorpe, John H. (1998), “Rational Action Theory for Sociology”, *The British Journal of Sociology*, 49 (2), 167 – 192

Godbout, Jacques T. (2003), *Armağan Dünyası*, (çev. Hattatoğlu, D.), İstanbul: İletişim Yayınları

Hagan, John & MacMillan, R. & Wheaton, B. (1996), “New Kid in Town: Social Capital and Life Course Effects of Family Migration on Children”, *American Sociological Review*, 61 (3), 368 – 385

Hango, Darcy (2007), “Parental Involvement in Childhood and Educationa



Qualifications: Can Greater Parental Involvement Mediate Effects of Socioeconomics Disadvantage”, *Social Science Research*, 36 (4), 1371 – 1390

Hardin, Russell (2000), “Rational Choice Theory”, *Encyclopedia of Sociology*, (eds. Borgatta E.F. & Montgomery, R.J.V.), New York: McMillan Reference

Hatcher, Richard (1998), “Class Differentiation in Education: Rational Choices?”, *British Journal of Sociology of Education*, 19 (1), 5 – 24

Hechter, Michael (1994), “The Role of Values in Rational Choice Theory”, *Rationality and Society*, 6 (3), 318 – 333

Hechter, Michael & Kanazawa, S. (1997), “Sociological Rational Choice Theory”, *Annual Review of Sociology*, 23, 191 – 214

Heckhathorn, Douglas D. (2005), “Rational Choice”, *Encyclopedia of Social Theory- vol. II*, (eds. Ritzer, G.), California: Sage Pub., 620 – 624

Heckman, James J. & Neal, D. (1996), “Coleman’s Contributions to Education: Theory, Research Styles and Empirical Research”, *James S. Coleman*, (eds. Clark, J.), London: Routledge Falmer, 88 – 112

Hilbert, Richard A. (1990), “Ethnomethodology and Micro – Macro Order”, *American Sociological Review*, 55 (6), 794 – 808

Hedström, Peter (2005), *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press

Hedström, Peter & Swedberg, Richard (1996), “Rational Choice, Empirical Research, and the Sociological Tradition”, *European Sociological Review*, 12 (2), 127 – 146

Hedström, Peter & Stern, C. (2008), “Rational Choice and Sociology”, *The New Palgrave of Economics*, (eds. Darlauf, S. & Blume, L.), New York: Palgrave MacMillan

Hoffer, Thomas & Greeley, A.M. & Coleman, J.S. (1985), “Achievement Growth in Public and Catholic Schools”, *Sociology of Education*, 58 (2), 74 – 97

Huang, Lihong (2009), “Social Capital and Student Achievement in Norwegian Secondary Schools”, *Learning and Individual Differences*, 19 (2), 320 – 325

Jaeger, Mads M. & Holm, A. (2007), “Does Parents’ Economic, Cultural, and Social Capital Explain the Social Class Effect on Educational Attainment in Scandinavian Mobility Regime?”, *Social Science Research*, 36 (2), 719 – 744



John, Peter (2005), "The Contribution of Volunteering, Trust and Networks to Educational Performance", *The Policy Studies Journal*, 33 (4), 635 – 656

Kalil, Ariel & Ziol-Guest, K. (2008), "Parental Employment Circumstances and Children's Academic Progress", *Social Science Research*, 37 (2), 500 – 515

Kanazawa, Satoshi (1999), "Using Laboratory Experiments to Test Theories of Corporate Behavior", *Rationality and Society*, 11 (4), 443 – 461

Katsillis, J. & Robinson, R. (1990), "Cultural, Student Achievement, and Educational Reproduction: The Case of Greece", *American Sociological Review*, 55 (2), 270 – 279

Kovalainen, Anne (2004), "Rethinking the Revival of Social Capital and Trust in Social Theory: Possibilities for Feminist Analysis", *Engendering the Social: Feminist Encounters within Sociological Theory*, (eds. Marshall, B.L. & Witz, A.), Berkshire: Open University Press, 155 – 170

Law, Alex & Mooney, G. (2006), "The Maladies of Social Capital I: The Missing Capital in Theories of Social Capital", *Critique*, 34 (2), 127 – 143

Lee, Valerie E. & Croninger, R.G. & Smith, J.B. (1994), "Parental Choice of Schools and Social Stratification in Education: The Paradox of Detroit", *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 16 (4), 434 – 457

Lee, Jung S. & Bowen, N.K. (2006), "Parent Involvement, Cultural Capital, and the Achievement Gap among Elementary School Children", *American Educational Research Journal*, 43 (2), 193 – 218

Lemert, Charles (2011), *Durkheim'in Hayaletleri: Kültürel Mantık ve Sosyal Şeyler*, (çev. Aydar, F.B.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Lin, Nan (1999), "Building Network Theory of Social Capital", *Connections*, 22 (1), 28 – 51

Lindenberg, Siegwart (2003), "James Coleman", *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists*, (eds. Ritzer, G.), Malden: Blackwell Pub., 90 – 121

Lindenberg, Siegwart & Frey, B.S. (1993), "Alternatives, Frames, and Relative Prices: A Broader View of Rational Choice Theory", *Acta Sociologica*, 36 (3), 191 – 205

Lipset, Seymour Martin (1994), "The State of American Sociology", *Sociological Forum*, 9 (2), 199 – 220

Llylod, Cynthia B. & Blanc, A.K. (1996), "Children's Schooling in Sub-Saharan Africa: The Role of Fathers, Mothers and Others", *Population Development Review*, 22 (2), 265 – 298

MacDonald, Paul K. (2003), "Useful Fiction or Miracle Maker: The Competing Epistemological Foundations of Rational Choice Theory", *American Political Science Review*, 97 (4), 551 – 565

Malesevic, Sinisa (2002), "Rational Choice Theory and the Sociology of Ethnic Relations: A Critique", *Ethnic and Racial Studies*, 25 (2), 193 – 212

Marsden, Peter V. (2005), "The Sociology of James S. Coleman", *Annual Review of Sociology*, 31, 1 – 24

Marshall, Douglas A. (2003), *Beyond a Rational Choice Sociology: A Sociology of Rationality*, Unpublished PhD. Dissertations of Virginia University Department of Sociology,

McNeal, Ralph B. (1999), "Parental Involvement as Social Capital: Differential Effectiveness on Science Achievement, Truancy, and Dropping Out", *Social Forces*, 78 (1), 117 – 144

McNeal, Ralph B. (2001), "Differential Effects of Parental Involvement on Cognitive and Behavioral Outcomes by Socioeconomic Status", *Journal of Socio-Economics*, 30 (2), 171 - 179

McPherson, Miller & Smith – Lovin, L. & Cook, J.M. (2001), "Birds of a Feather: Homophily in Social Networks", *Annual Review of Sociology*, 27, 415 – 444

Meester, Edith De & Mulder, C.H. & Fortuijn, J.D. (2007), "Time Spent in Paid Work by Women and Men in Urban and Less Urban Context in Netherlands", *Journal of Economic and Social Geography (Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie)*, 98 (5), 585 – 602

Morgan, Stephen L. & Sorensen, A.B. (1999), "Parental Networks, Social Closure and Mathematics Learning: A Test of Colema's Social Capital Explanation of School Effects", *American Sociological Review*, 64 (5), 661 – 681

Morrow, Virginia (1999), "Conceptualising Social Capital in Relation to the Well-Being of Children and Young People: A Critical Review", *The Sociological Review*, 47 (4), 744 – 765

Muller, Chandra (1995), "Maternal Employment, Parent Involment, and Mathematics Achievement among Adolescents", *Journal of Marriage and Family*, 57 (1), 85 - 100

Ngo, Bic & Lee, S.J. (2007), "Complicating the Image of Model Minority Success: A Review of Southeast Asian American Education", *Review of Educational Research*, 77 (4), 415 – 453

Noguera, Pedro A. (2004), "Social Capital and the Education of Immigrant Students: Categories and Generalizations", *Sociology of Education*, 77 (2), 180 – 183

Okasha, Samir (2000), "The Underdetermination of Theory by Data and the Strong Programme in the Sociology of Knowledge", *International Studies in Philosophy of Science*, 14 (3), 283 – 297

Parcel, Toby L. & Menaghan, E.G. (1994), "Early Parental Work, Family Social Capital, and Early Childhood Outcomes", *American Journal of Sociology*, 99 (4), 972 – 1009

Perna & Laura W. & Titus, M.A. (2005), "The Relationship between Parental Involvement as Social Capital and College Enrollment: An Examination of Racial /Ethnic Group Differences", *The Journal of Higher Education*, 76 (5), 485 – 518

Pescosolido, Bernice A. (1992), "Beyond Rational Choice: The Social Dynamics of How People Seek Help", *American Journal of Sociology*, 97 (4), 1096 – 1138

Pinkster, Fenne M. (2007), "Localised Social Networks, Socialisation and Mobility in Low-Income Neighbourhood in Netherlands", *Urban Studies*, 44 (13), 2587 – 2603

Portes, Alejandro (1998), "Social Capital: It's Origins and Applications in Modern Sociology", *Annual Review of Sociology*, 24, 1 – 24

Portes, Alejandro (2000), "The Two Meanings of Social Capital", *Sociological Forum*, 15 (1), 1 – 12

Ream, Robert K. & Pallardy, G.J. (2008), "Reexamining Social Class Differences in the Availability and Educational Utility of Parental Social Capital", *American Educational Research Journal*, 45 (2), 238 – 273

Roscigno, Vincent J. & Ainsworth-Darnell, J.W. (1999), "Race, Cultural Capital, and Educational Resources: Persistent Inequalities and Achievement Returns", *Sociology of Education*, 72 (3), 158 – 178

Rydin, Yvonne & Pennington, M. (2000), "Public Participation and Local Environmental Planning: The Collective Action Problem and the Potential of Social Capital", *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 5 (2), 153 – 169

Sampson, Robert J. & Morenoff, J.D. & Earls, F. (1999), "Beyond Social Capital: Spatial Dynamics of Collective Efficacy for Children", *American Sociological Review*, 64 (5), 633 – 660

Sandefur, Rebecca L. & Laumann, E.O. (1998), "A Paradigm for Social Capital", *Rationality and Society*, 10 (4), 481 – 501

Sandefur, Gary D. & Meier, A.M. & Campbell, M.E. (2006), "Family Resources, Social Capital and College Attendance", *Social Science Research*, 35 (2), 525 – 553

Sayer, Derek (1991), *Capitalism and Modernity: An Excursus on Marx and Weber*, London: Routledge

Schmid, A. Allan & Robinson, L.J. (1995), "Applications of Social Capital Theory", *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 27 (1), 59 – 66

Schuller, Tom & Stephen, B. & Field, J. (2000), "Social Capital: A Review and Critique", *Social Capital: Critical Perspectives*, (eds. Baron, S. & Field, J. & Schuller, T.), Oxford: Oxford University Press, 1 – 38

Scott, Jacqueline (2004), "Family, Gender, and Educational Attainment in Britain: A Longitudinal Study", *Journal of Comparative Family Studies*, 1, 565 – 589

Scott, John (2000), "Rational Choice Theory", *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*, London: Sage Pub., 126 – 138

Shah, Bindi (2007), "Being Young, Female and Laotian: Ethnicity as Social Capital at the Intersection of Gender, Generation, Race and Age", *Ethnic and Racial Studies*, 30 (1), 28 – 50

Shavit, Yossi & Pierce, J.L. (1991), "Sibship Size and Educational Attainment in Nuclear and Extended Families: Arabs and Jews in Israel", *American Sociological Review*, 56 (3), 321 – 330

Smelser, Neil J. (2003), "On Comparative Analysis, Interdisciplinarity and Internalization in Sociology", *International Sociology*, 18, 643 – 657

Smith, Herbert L. & Cheung, P.P.L. (1986), "Trends in the Effects of Family Background on Educational Attainment in the Philippines", *American Journal of Sociology*, 91 (6), 1387 – 1408

Smith, Mark H. & Beaulieu, L.J. & Seraphine, A. (1995), "Social Capital, Place of Residence and College Attendance", *Rural Sociology*, 60 (3), 363 – 380

Smith, Stephen S. & Kulynych, J. (2002), "It May be Social, But Why

is Capital? The Social Construction of Social Capital and the Politics of Language”, *Politics Society*, 30 (1), 149 – 186

Somers, Margaret (1998), “We’re No Angels: Realism, Rational Choice and Rationality in Social Science”, *American Journal of Sociology*, 104 (3), 722 – 784

South, Scott J. & Haynie, D.L. & Bose, S. (2007), “Student Mobility and School Dropout”, *Social Science Research*, 36 (1), 68 – 94

Stocke, Volker (2007), “Explaining Educational Decision and Effects of Families’ Social Class Position: An Empirical Test of the Breen – Goldthorpe Model of Educational Attainment”, *European Sociological Review*, 23 (4), 505 – 519

Stone, Wendy (2001), “Measuring Social Capital: Towards a Theoretically Informed Measurement Framework for Researching Social Capital in Family and Community Life”, *Australian Institute of Family Studies Research Paper*, no.24 <http://futuretasmania.org/uploads/Social%20capital%20AIFS.pdf>,

Sullivan, Alice (2006), “Students as Rational Decision – Makers: The Question of Beliefs and Attitudes”, *London Review of Education*, 4 (3), 271 – 290

Swedberg, Richard (1990), *Economics and Sociology- Redefining Their Boundaries: Conversations with Economists and Sociologists*, New Jersey: Princeton University Press

Swedberg, Richard (1997), “New Economic Sociology: What has been Accomplished, What is Ahead?”, *Acta Sociologica*, 40 (3), 161 – 182

Thorlindsson, Thorolfur & Bjarnasson, T. & Sigfusdottir, I.D. (2007), “Individual and Community Process of Social Closure: A Study of Adolescent Academic Achievement and Alcohol Use”, *Acta Sociologica*, 50 (2), 161 – 178

Turner, Bryan S. (2006), “Classical Sociology and Cosmopolitanism: A Critical Defence of the Social”, *British Journal of Sociology*, 57 (1), 133 – 151

Turner, Jonathan (2006), “Rational Choice Theory”, *Cambridge Dictionary of Sociology*, (eds. Turner, B.S.), New York: Cambridge University Press, 497 – 499

Udehn, Lars (2001), *Methodological Individualism: Background, History and Meaning*, London: Routledge

Udehn, Lars (2008), "The Methodology of Rational Choice", The Blackwell Guide to Philosophy of the Social Sciences, (eds. Turner, S.P.&Roth,P.A.), London: Blackwell Pub.

Van Deth, Jan W. (2006), "Measuring Social Capital: Orthodoxies and Continuing Controversies", *International Journal of Social Research Methodology*, 6 (1), 79 – 92

Van de Werfhost, Herman G. & Sullivan, A. & Cheung, S.Y. (2003), "Social Class, Ability and Choice of Subject in Secondary and Tertiary Education in Britain", *British Educational Research Journal*, 29 (1), 41 – 62

Whitefield, Stephen & Evans, G. (1999), "Political Culture versus Rational Choice: Explaining Response to Transition in the Czech Republic and Slovakia", *British Journal of Political Science*, 29 (1), 129 – 154

Yılmaz, Feridun (2003), "İktisat ve Sosyoloji: Rakip Kardeşlerin Hâkimiyet Kavgası", *Toplum ve Bilim*, 95, 61 – 84

Yılmaz, Feridun (2009), *Rasyonalite: İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık

Yükseker, Deniz (2010), "Türkiye Toplumunu Bir Arada Tutan Nedir? Toplumsal Tutkal olarak Borç ve Borçluluk", *Toplum ve Bilim*, 117, 6 – 18

Zafirovski, Milan (1999), "Unification of Sociological Theory by Rational Choice Model: Conceiving the Relationship between Economics and Sociology", *Sociology*, 33 (3), 495 – 514

Zafirovski, Milan (2000), "The Rational Choice Generalization of Neoclassical Economics Reconsidered: Any Theoretical Legitimation for Economic Imperialism?", *Sociological Theory*, 18 (3), 448 - 471

Zhou, Min (1997), "Segmented Assimilation: Issues, Controversies and Recent Research on the New Second Generation", *International Migration Review*, 31 (4), 975 – 1008

Zhou, Min & Blankston, C.L. (1994), "Social Capital and the Adaptation of the Second Generation: The Case of Vietnamese Youth in New Orleans", *International Migration Review*, 28 (4), 821 – 845

Zuluaga, Andre B. (2010), "Quality of Social Networks and Educational Investment Decisions", *Katholieke Universiteit Leuven Center of Economic Studies Discussion Paper Series*, 10.29, <http://www.econ.klueven.be/ces/discussionpapers/default.htm>

